

RÄTTEN TILL ERSÄTTNING FÖR BROTTSKADOR

*Unga brottsoffer
en utsatt grupp?*

Av: Stina Melin

Handledare: Filip Bladini

Tillämpade studier 20 p,

Jur. kand.- programmet

Juridiska Institutionen, Göteborgs Universitet

Innehållsförteckning

1 Förkortningar	4
2 Inledning	5
3 Syfte	5
4 Metod	6
5 Unga och brott	8
5.1 Unga brottsoffer	8
5.2 Brottsstatistik i Sverige 2003	9
5.3 Ungdomsrån	10
5.3.1 Ökning av ungdomsrånen.....	10
5.3.2 Rånarna och deras offer.....	11
6 Hanteringen inom rättsväsendet	12
6.1 Förundersökning	12
6.1.1 Inledande av förundersökning.....	12
6.1.3 Förundersökning rörande unga gärningsmän.....	13
6.1.4 Nedläggning och avslutning av förundersökning.....	15
6.2 LUL- utredning	16
6.3 Bevistalan	18
6.3.1 Bevistalan mot personer under 15 år.....	18
6.3.2 Bevistalans betydelse för ersättningsanspråk.....	20
6.4 Åtalsstadiet	21
6.4.1 Åtalsunderlåtelse.....	21
6.4.2 Strafföreläggande.....	23
6.4.2 Strafföreläggande med enskilt anspråk.....	24
6.4.3 Åtal och dom.....	25
6.5 Möjlighet att ta del av utredningar	26
6.5.1 Offentlighetsprincipen och sekretess.....	26
6.5.2 Sekretess i förundersökningar.....	27
6.5.3 Rätt att ta del av uppgifter i förundersökningar eller andra utredningar.....	28
7 Försäkringsskydd i hemförsäkringen	31
7.1 Allmänt	31
7.2 Ansvarsförsäkring	32
7.3 Överfallsskydd	32
7.3.1 Försäkringsvillkor.....	32
7.3.2 Försäkringsbolagens bedömningar.....	34
8 Brottskadeersättning	38
8.1 Allmän historisk bakgrund	38
8.1.1 Brottsofferfokus.....	38
8.1.2 Ersättning för rymningskador.....	38
8.2 Förutsättningar för brottsskadeersättning	40
8.2.1 Brottsskadelagen.....	40
8.2.2 Skada till följd av brott.....	40
8.2.3 Personskada och sakskada.....	41
8.2.4 Polisanmälan och ansökan om brottsskadeersättning.....	42
8.2.5 Ansökningstider.....	43

8.3 Prövning av ärende om brottsskadeersättning	44
8.3.1 Handläggning av ärendet	44
8.3.2 Beslutsunderlag	45
8.3.3 Kostnad för utredning	46
8.3.4 Utpekad gärningsman.....	46
8.3.5 Gärningsman under 15 år.....	47
8.3.6 Okänd gärningsman.....	48
8.3.7 Storlek på brottsskadeersättning	49
8.3.8 Omprövning av beslut	50
8.4 Brottsoffermyndighetens framtida uppgifter	50
9 Slutsats	52
10 Källförteckning	58

1 Förkortningar

BrB Brottsbalk

BrL Brottsskadelag (1978:413)

FuK Förundersökningskungörelse (1947:948)

KFL Konsumentförsäkringslag (1980:38)

LUL Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

RB Rättegångsbalk

SekrL Sekretesslag (1980:100)

SkL Skadeståndslag(1972:207)

SoL Socialtjänstlag (2001:453)

TF Tryckfrihetsförordning

2 Inledning

”Ungdomsbrottsligheten ökar” möts vi ofta av i media. Oavsett om brottsligheten har ökat eller inte, är ungdomar som begår brott ett problem, eftersom det innebär ett utanförskap från samhället och kan leda till fortsatt kriminalitet i vuxenvärlden. För att stoppa kriminalitet i tid och för att skydda unga gärningsmän från långa rättsprocesser, finns det särskilda regler hur ärenden med unga gärningsmän ska handläggas. Ökat krav på skyndsamhet i processen och ökat utrymme för åtalsunderlåtelse är exempel på särskilda bestämmelser rörande unga gärningsmän. Gärningsmän under 15 år är straffomyndiga, därför inleds aldrig förundersökning och de kan aldrig bli föremål för åtgärder från rättsväsendet. Vad händer då med de brottsoffer som utsätts för dessa unga gärningsmäns brott. Blir de bortglömda i processen, när mycket fokus ligger på de unga gärningsmännen?

Jag hade innan jag började med uppsatsen en hypotes om att det i vissa fall finns stora problem att få ersättning för brottsskador från försäkringsbolagen och från Brottsoffermyndigheten. Framst gällde fallen när det inte fanns en ordentlig polisutredning att grunda anspråket på. Jag hade också en föreställning om att unga gärningsmän ofta begår brott mot unga brottsoffer. Detta skulle göra att unga brottsoffer är utsatt grupp i samhället, eftersom det oftare saknas ordentliga polisutredningar, när det gäller unga gärningsmän, än när det gäller vuxna gärningsmän. Vissa föreställningar har genom arbetets gång bekräftats, medan vissa har visats sig vara ett mindre problem än jag föreställt mig.

3 Syfte

Mitt övergripande syfte för uppsatsen är att utreda rätten till ersättning för brottsskador. Eftersom detta ämne är mycket stort har jag avgränsat mig till att utreda brottsskador som orsakats av unga gärningsmän. Med unga gärningsmän avser jag personer under 18 år. Min fråga har också varit om det i dessa fall ofta är unga brottsoffer som drabbats. Med brottsoffer avser jag både målsägande och skadelidande. En delfråga, när det gäller unga gärningsmän, har varit möjligheten att få ersättning när utredningar och annan dokumentation från rättsväsendet saknas. Avseende ersättning har jag avgränsat mig till ersättning från försäkringsbolag och från Brottsoffermyndigheten.

4 Metod

Jag har till viss del använt mig av sedvanlig juridisk metod, då jag har studerat lagar, förarbeten till dessa lagar och litteratur med anknytning till området. Detta har jag främst använt mig av i avsnitten om behandlingen inom rättsväsendet och delvis i avsnittet om brottsskadeersättning. För att få en bild av hur verkligheten ser ut ville jag även studera viss statistik och kontakta personer som arbetar med unga brottsoffer och personer som arbetar med hantering av brottsskadeärenden på försäkringsbolag och på Brottsoffermyndigheten.

Vad gäller första avsnittet i uppsatsen har jag studerat brottsstatistik i Sverige för att få en uppfattning om hur många brott som begås och ålder på misstänkta. Jag har främst tittat på typiska ungdomsbrott. Ett av dessa är personrån, där har jag också hämtat visst material från en studie om ungdomsrån utförd i Malmö och Stockholm 1999, där man studerat polisanmälningar för personrån. Även om det inte ger en rättvis bild hur det är i hela Sverige, så ger det ändå en uppfattning hur situationen kan se ut i ett storstadsområde. För att vidare få uppfattning om ungdomsbrott har jag även varit i kontakt med Stödcentrum för unga brottsoffer i Göteborg. Uppgifterna från dem är inte vetenskapliga, utan det är deras reflektioner av problematiken som de möter i sitt arbete. Uppgifterna från dem är förstås färgade av deras kontakter med unga brottsoffer, men jag tyckte ändå att det var intressant att ta med informationen från brottsoffren sida, som annars kan vara svår att få del av.

Jag har vidare valt att studerat handläggningen inom rättsväsendet för unga gärningsmän, för att få veta vilken dokumentation brottsoffer kan använda sig av vid anspråk om ersättning. Jag har där valt att fokusera särskilt på de regler som finns för unga gärningsmän. Jag har ansett det viktigt att få med denna del i uppsatsen, eftersom processen inom rättsväsendet och dokumentationen där ofta är avgörande för om ersättning kommer att betalas till brottsoffer i ett senare led.

När det gäller ersättning har jag studerat möjligheten att få ersättning från försäkringsbolag, eftersom de flesta har en hemförsäkring, som många gånger täcker denna typ av skada. Jag har studerat de fyra största försäkringsbolagen för privatförsäkringar och jag grundar informationen dels på hemförsäkringsvillkor och dels på uppgifter jag fått när jag talat med personer som arbetar med brottsskador på bolagen. Jag har ställt samma typ av frågor till alla,

för att sedan kunna jämföra deras svar. Eftersom jag bara talat med en företrädare från varje försäkringsbolag inser jag också att bedömningarna som försäkringsbolagen gör i praktiken, kan skifta från fall till fall, beroende av vem som reglerar skadan, även om det i stora drag följer det jag har fått fram.

Avsnittet om brottsskadeersättning har jag, som nämnts ovan, till viss del studerat lagar, förarbeten och litteratur. Jag har även varit i kontakt med två personer på Brottsoffermyndigheten, dels tf generaldirektör, som arbetat som brottsskadechef, och dels en jurist, för att få information om hur de hanterar ärenden där, vilka bevis de kräver och vilka problem de ser med vissa områden.

5 Unga och brott

5.1 Unga brottsoffer

Brott som vanligen drabbar unga är personrån, misshandel, olaga hot, sexuellt ofredande och våldtäkt. Polisen uppskattar att mörkertalen för dessa brott, som inte anmäls, kan vara över 50 procent. Stödcentrum för unga brottsoffer i Göteborg, som är en del av socialtjänsten, uppskattar att det många gånger när det rör unga brottsoffer, också handlar om unga gärningsmän. Mycket av brottsligheten sker i skolan eller i områden nära hemmiljön. Därför är det inte sällan att de unga brottsoffren känner igen förövarna, eftersom de går i samma skola eller bor i samma områden. Det kan också röra sig om brottslighet mellan olika ungdomsgång. Detta medför problem avseende polisanmälningar av brottet. Många brottsoffer vågar inte anmäla, p.g.a. hot om repressalier. Hoten behöver inte alltid vara uttalade, utan de unga vet ändå vad det kan innebära om man skulle anmäla någon för polisen. I och med brotten aldrig utreds och brottsoffren inte får det stöd av samhället som de annars skulle få, kan det leda till rädsla för att bli utsatta igen. Det kan även leda till hat att de inte har fått upprättelse genom prövning i rättsväsendet för det brott de blivit utsatta för. Hatet kan också växa om de anmäler brottet till polisen och de där blir bemötta med nonchalans. Många gånger leder inte heller anmälan, av olika anledningar, till någon åtgärd mot förövaren från samhällets sida. Detta ger brottsoffren en ökad känsla och hat och misstro mot samhället. Dessa känslor kan leda till att offren sedan själva blir förövare. Stödcentrum i Göteborg har bl.a. mött en person som p.g.a. rädsla, efter att ha blivit utsatt för ett brott, inte vågade gå ut obehäpnad. Detta ledde till att, när han kom i en situation där han kände sig osäker, i rädsla knivhög en annan person allvarligt. Brottsoffer kan i nästa stund vara förövare. Därför är det viktigt att stödja unga brottsoffer, så att de inte sedan hamna i kriminalitet. Självklart utsätts unga även för brott begångna av förövare som de inte känner till och där dessa problem inte är så stora. I dessa fall har offren lättare att göra en polisanmälan.¹

¹ Stödcentrum för unga brottsoffer

5.2 Brottstatistik i Sverige 2003

Personer misstänkta för brott år 2003, Sverige²

	Antal misstänkta personer	därav 15-20 år antal	15-20 år procent
Brott mot brottsbalken	98 821	23 175	23 %
Misshandel	12 302	3 769	31 %
därav <i>mot</i> barn 7-14 år	1 185	475	40%
Personrån	877	528	60 %

Antal anmälda och uppklarade brott år 2003, Sverige³

	Antal anmälda brott	Antal uppklarade brott	Uppklarade brott procent
Brott mot brottsbalken	1 255 371	361 309	29 %
Misshandel	65 177	29 333	45 %
därav <i>mot</i> barn 7-14 år	6 428	4 072	63 %
Personrån	6 007	1 445	24 %

Bland de personer som var misstänkta för brott under 2003 var 23 procent mellan 15 och 20 år. Misstänkta personer under 15 år registreras inte i belastningsregistret eller i misstankeregistret, därför är det svårt att få uppgifter om dessa. Av de misstänkta för misshandel eller grov misshandel var 31 procent mellan 15 och 20 år och av dessa var 40 procent av dessa unga förövares handlingar mot barn mellan 7 och 14 år.⁴ 70 procent av de rån som polisanmälades år 2003 var personrån. Personrån är ett utpräglat ungdomsbrott, 60 procent av de misstänkta för personrån år 2003 var i åldrarna 15 till 20 år.⁵

² BRÅ- statistik: www.bra.se/extra/statistics/extra/extra_view

³ BRÅ- statistik: www.bra.se/extra/statistics/extra/extra_view

⁴ BRÅ- statistik: www.bra.se/extra/statistics/extra/extra_view

⁵ Västerbro M., Apropå 3/2004

Andelen anmälda brott som uppklaras var år 2003 29 procent. Detta kan anses vara en låg siffra, om man ser till det totala antalet brott som begås, eftersom även mörkertalet är stort då inte alla brott anmäls. Vad gäller misshandel, där offren är unga mellan 7 och 14 år, klaras 63 procent av de anmälda brotten upp. Den markant högre siffra vad gäller unga brottoffer kan bero på ett antal olika faktorer. Det kan vara så att större resurser sätts in på dessa mål, eller att gärningsmannen oftare är känd när det gäller unga brottsoffer, så att det är enklare att utreda dessa mål. Om man till slut tittar på personrån, som är ett typiskt ungdomsbrott blir endast 24 procent av dessa uppklarade, vilket är lägre än den genomsnittliga uppklärningsprocenten.⁶

5.3 Ungdomsrån

5.3.1 Ökning av ungdomsrånen

Det är vanligt att unga begår brott. Enligt en undersökning från år 1999 hade cirka 75 procent av pojkarna och cirka 65 procent av flickorna i årskurs nio begått ett brott under det senaste året. Ofta rör det sig om brott som snatterier, skadegörelse och klotter, som är förhållandevis lindriga. Grövre brott är mer ovanligt. Antalet polisanmälda personrån har däremot ökat de senaste femton åren. Bara mellan åren 1998 och 1999 ökade anmälda personrån med 20 procent. Personrån är också ett utpräglat ungdomsbrott, där omkring hälften av de misstänkta är under 20 år. Det ska här också tilläggas att det endast finns misstänkta gärningsmän i 20 procent av de polisanmälda fallen. Ungdomsrån är också ett utpräglat storstadsfenomen. Man räknar med att 75 procent av de anmälda personrånen härrör från de tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö.⁷

Polisanmälda personrån har ökat de senaste åren och detta kan bero på flera faktorer. Detta är troligtvis en kombination av att benägenheten att anmäla dessa brott har ökat, att brotten i realitet har ökat och att en del brott anmäls som rån, men som senare i rättsprocessen kommer att rubriceras som annat brott, som t.ex. stöld i kombination med olaga hot. I en skolundersökning, som gjordes i Malmö och Stockholm år 1999, visade sig att tio procent av

⁶ BRÅ- statistik: www.bra.se/extra/statistics/extra/extra_view

⁷ BRÅ- rapport 2000:6 s. 13

pojkar och fem procent av flickorna i 15-17 års ålder uppgav att de blivit rånade under deras högstadietid. Ungefär lika många uppgav att de själva begått rån.⁸

5.3.2 Rånarna och deras offer

Enligt de polisanmälda ungdomsrånen ökade andelen målsäganden under 15 år i Malmö och Stockholm mellan åren 1995-1999. Med ungdomsrån avses rån där den misstänkte är högst 20 år. År 1999 var drygt en tredjedel av samtliga *målsägare* för ungdomsrånen i dessa områden under 15 år och ungefär hälften var mellan 15 och 17 år. När det gäller *misstänkta gärningsmän* var under år 1999 25-30 procent under 15 år och 50-60 procent var mellan 15 och 17 år. Lika stor andel unga brottsoffer för ungdomsrån, är alltså också unga förövare. Till detta ska tilläggas att av alla personrån som anmäls är 60 procent av de misstänkta mellan 15 och 20 år.⁹ Detta visar att personrån är ett utpräglat ungdomsbrott som begås av unga gärningsmän och som också drabbar unga brottsoffer¹⁰

Skador, som de utsatta ungdomarna i studien över skolungdomar i Malmö och Stockholm 1999, utsattes för var ofta inte allvarliga fysiskt sett. Mindre än tio procent fick fysiska skador att de fick uppsöka vård. Cirka hälften uppgav att de kände sig kränkta och förnedrade av händelsen och hela 80 procent kände hat och hämndkänslor mot förövarna, ofta mer än en månad efter händelsen. Många ansåg att det vardagliga livet påverkades av rånet, genom att de ofta tänkte på det, de var rädda för att möta förövarna igen och en del led av mardrömmar.¹¹

⁸ BRÅ- rapport 2000:6 s. 19

⁹ Se avsnitt 5.2

¹⁰ BRÅ- rapport 2000:6 s. 24 f

¹¹ BRÅ- rapport 2000:6 s. 40 f

6 Hanteringen inom rättsväsendet

6.1 Förundersökning

6.1.1 Inledande av förundersökning

En förundersökning ska, enligt RB 23 kap. 1 §, inledas så fort det finns anledning att anta att ett brott under allmänt åtal har begåtts. I förstadiet behöver det alltså inte finnas någon misstänkt eller någon stark bevisning.¹² En förundersökning har, enligt RB 23 kap. 2 §, två huvudsakliga syften. Det första, som huvudsakligen är polisens uppgift, är att utreda om brott har begåtts, vem som i så fall har begått brottet och att införskaffa material för att åklagaren ska kunna bedöma om åtal ska väckas. Det andra, som är huvudsakligen åklagarens uppgift, är att förbereda målet, så att bevisningen kan presenteras i ett sammanhang vid huvudförhandlingen. Målsägande är normalt inte part i målet, eftersom åklagaren är företrädare för staten mot den åtalade. Målsägandes uppgift är endast att lämna uppgifter som åklagaren eventuellt kan använda som bevismedel om det blir en rättegång. Målsägande blir dock part i målet om han eller hon har ett skadeståndsanspråk och yrkar att detta enskilda anspråk handläggs i samma rättegång som brottmålet. Åklagaren har, enligt RB 22 kap. 2§, en skyldighet att företräda målsäganden i det enskilda anspråket, när det grundar sig på ett brott som hör under allmänt åtal och anspråket inte är uppenbart ogrundat eller att det medför en väsentlig olägenhet för åklagaren.

Under förundersökningen aktualiseras objektivitetsprincipen, hänsynsprincipen och skyndsamhetsprincipen. Utredningen ska, enligt objektivitetsprincipen i RB 23 kap. 4 §, bedrivas så att både omständigheter som talar för och emot den misstänkte tillvaratas. Enligt hänsynsprincipen ska utredningen bedrivas så att man tar hänsyn till den misstänktes personliga integritet. Detta innebär bl.a. att man inte utsätter någon för misstanke eller annan olägenhet i onödan. Vid bestämmande av tid och plats för förhör blir exempelvis hänsynsprincipen viktig. Den sista principen är skyndsamhetsprincipen. Denna innebär att utredningen ska bedrivas så snabbt som möjligt, dels med hänsyn till rättssäkerheten och dels

¹² Billström m.fl., Brottsfret rätt, s. 98

med hänsyn till effektiviteten. Skyndsamhetsprincipen blir viktig bl.a. för att säkra bevis och för att tillvarata den misstänktes trygghet vad gäller frihetsberövande.¹³

6.1.3 Förundersökning rörande unga gärningsmän

Förundersökning inleds, som nämnts ovan, om det är ett brott som hör under allmänt åtal. Detta gäller även om den misstänkte är ung, men har fyllt 15 år. Detta sker dock under vissa särskilda bestämmelser. Reglerna i RB är lex generalis som alltid kan tillämpas om det inte finns särskild reglering som går före. När det gäller unga gärningsmän finns särskild reglering i LUL, som här utgör lex specialis. En av de grundläggande principerna för förundersökningar är, som nämnts ovan, skyndsamhetsprincipen. Denna princip gäller även när förundersökningen rör unga gärningsmän och principen blir också särskilt viktig i dessa fall. Enligt LUL 4 § ska förundersökning mot misstänkt, som inte fyllt 18 år och som är misstänkt för brott, där det är föreskrivet fängelse mer än sex månader, bedrivs särskilt skyndsamt. Förundersökningen ska avslutas och beslut i åtalsfrågan ska ske inom sex veckor från delgivning av brottsmisstanke. Tidsfristen får endast överskridas om det är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter. Om utredningen omfattar flera misstänkta, där någon är under 18 år, omfattas tidsfristen i praktiken även de som är över 18 år. Regeln har ett kriminalpolitiskt syfte. Det anses viktigt att tiden mellan brottet och samhällets reaktion förkortas så långt som möjligt för att den unge ska förstå konsekvenserna och få ta ansvar för sina handlingar. Detta kan minska risken för återfallskriminalitet bland unga.¹⁴ Skyndsamhetskravet och den begränsade tidsfristen är också en fördel för den skadelidande som kan ha ett skadeståndskrav mot gärningsmannen. Eftersom förundersökningen går vidare, går det därmed också vidare att få skadestandsfrågan prövad och eventuell ersättning kan betalas ut. En fara med skyndsamheten som skulle kunna finnas är att förundersökningen inte bli ordentligt utförd. Eftersom förundersökningen kan vara den enda dokumentationen runt brottet utgör den därmed en viktig del i ersättningsprocessen genom att vara ett viktigt bevis. Om förundersökningen skulle vara undermålig försämras också möjligheterna till ersättning, som den skadelidande annars skulle vara berättigad till.

¹³ Bring m.fl., Förundersökning, s. 28

¹⁴ Bring m.fl., Förundersökning, s. 28 f

En förundersökning ska, som nämnts ovan, inledas så fort det finns misstanke om att brott som hör under allmänt åtal har begåtts. Den som begår ett brott och är under 15 år, kan enligt BrB 1 kap. 6 § inte straffas för ett brott. Brottet hör därmed inte under allmänt åtal och en förundersökning kan inte inledas. I början av en utredning är inte alltid den misstänkte gärningsmannen känd. Detta kan leda till att en utredning inleds, även om det senare visar sig att den misstänkte är under 15 år och förundersökningen då läggs ner. Även om den unge misstänkte är känd från början kan brottet under vissa förutsättningar utredas genom en s.k. LUL- utredning¹⁵, för att avgöra vilka insatser socialtjänsten behöver sätta in som stöd och hjälp för den unge.¹⁶ Att brottet inte hör under allmänt åtal och förundersökning inte inleds innebär dock inte att gärningsmannen blir fri från skadeståndsskyldighet rörande samma gärning. Att förundersökning inte inleds eller att förundersökning inte slutförs leder ur ersättningsrättslig synvinkel till att viktig dokumentation, som förundersökningen innebär, uteblir.

När unga misstänks för brott blir ärendet också något som faller under socialtjänsten. Socialtjänsten ska i princip alltid kontaktas när unga är misstänkta för brott. Enligt LUL 6 § ska socialnämnden genast underrättas om en som inte fyllt 18 år misstänks för ett brott på vilket fängelse kan följa. Socialnämndens uppgift är, enligt SoL 5 kap. 1 §, bl.a. att ha särskild uppmärksamhet på barn och unga som visar tecken på en ogynnsam utveckling, t.ex. kriminalitet. Socialnämnden kan behöva sätta in insatser eller stöd för att hämma den unges utveckling mot kriminalitet och det är därför viktigt att de blir delaktiga om en ung misstänks för ett brott. När det gäller förhör med någon under 18 år, som misstänks för brott på vilket fängelse kan följa, ska företrädare för socialnämnden närvara vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen, enligt LUL 7 §. Detta för att i ett tidigt stadium hämma den unges kriminella utveckling. Förhör med misstänkta under 15 år får hållas endast med medgivande av förundersökningsledaren. Utan medgivande kan dock frågor ställas som nödvändigtvis behövs för att klarlägga om den unge begått brottet. I dessa fall ska även socialnämnden underrättas om tid och plats för förhöret.¹⁷

¹⁵ Se avsnitt 6.2

¹⁶ Bring m.fl., Förundersökning, s. 66

¹⁷ Bring m.fl., Förundersökning, s. 174 f

6.1.4 Nedläggning och avslutning av förundersökning

En förundersökning kan upphöra antingen genom nedläggning eller genom avslutning. Enligt RB 23 kap. 4 § ska en förundersökning läggas ned när det inte finns skäl att fullfölja den. En förundersökning avslutas genom att beslut i åtalsfrågan tas. Åklagaren kan bedöma att det inte finns tillräckliga skäl för åtal och att det därmed för tillfället inte finns misstankar mot den tidigare misstänkte. Detta innebär att den misstänkte är fri från misstankar och den skadelidande kan inte få ersättning från den gärningsmannen. Åklagaren kan dock ta upp förundersökningen igen, om nya uppgifter framkommer som ger misstanke om brott. Ersättning från den gärningsmannen kan då återigen aktualiseras.¹⁸ Om en förundersökning avslutas genom att den misstänkte åtalas finns möjlighet för målsägande att få sitt skadeståndsanspråk prövat i domstol tillsammans med brottmålet. Om den misstänkte frias stängs möjligheterna att få ersättning från den gärningsmannen, även om nya uppgifter skulle framkomma senare.

Nedläggning av förundersökning används när det inte längre finns anledning att fullfölja förundersökningen, när t.ex. förundersökningen inte gett något resultat. Nedläggning används i första hand när man inte hittar några spår efter gärningsmannen eller när man finner att inget brott är begånget. Bestämmelsen används även om den misstänkte funnits oskyldig, om den misstänkte avlidit eller det visar sig att den misstänkte är under 15 år. En förundersökning bör i första hand läggas ned när det är uppenbart att brottet inte kan utredas. I andra hand bör man lägga ner en förundersökning när man, trots utförd undersökning, inte fått fram tillräckliga bevis. Enligt RB 23 kap. 4a § finns det möjlighet till förundersökningsbegränsning av processekonomiska skäl. En förundersökning får läggas ned om kostnaderna och arbetsinsatserna är orimliga med hänsyn till den åtgärd som kan bli aktuell, som t.ex. åtalsunderlåtelse.¹⁹

En nedläggning av en förundersökning kan ha olika betydelse för möjligheten till ersättning i ett senare led. Om förundersökningen läggs ned p.g.a. att den misstänkte funnits oskyldig får skadelidande svårt att få ersättning för skadan som den misstänkte påstås ha gjort. Men att den misstänkte är oskyldig kan också innebära att just den personen är oskyldig och att det alltså

¹⁸ Bring m.fl., Förundersökning, s. 300

¹⁹ Bring m.fl., Förundersökning, s. 304 ff

är fel gärningsman man har misstänkt. Förundersökningen kan dock visa att ett brott är begånget mot skadelidande och att en rätt till ersättning föreligger.

6.2 LUL- utredning

Barn under 15 år kan inte straffas för brott och är alltså inte straffmyndiga. De kan därmed i princip inte bli föremål för rättsväsendets åtgärder på grund av brott. Åtgärder från samhällets sida ska i dessa fall i första hand komma från socialtjänsten. Det kan dock finnas tillfällen då det är viktigt att få klarlagt hur brottet har gått till, tex. för att socialtjänsten ska kunna sätta in lämpliga åtgärder för den unge. Polisen får därför, enligt LUL 31 §, i vissa fall utreda brott, även om den misstänkte är under 15 år.²⁰ En av grundtankarna i LUL, när den infördes 1965, var att straff skulle ersättas med andra åtgärder som passar bättre för den unga lagöverträdaren och som ger bättre förutsättningar för återanpassningen i samhället. Under åren har lagen arbetats om, men ett återkommande tema är att domstolsprocessen kan tänkas ha skadlig inverkan på den unge. Ett sätt man använder sig av för att hålla den straffmyndiga unge borta från domstolsprocessen, men ändå lagföra honom eller henne, är att ge ökat utrymme för t.ex. åtalsunderlåtelse.²¹

Enligt LUL 31 § kan en utredning genomföras trots att den misstänkte är under 15 år och alltså är straffmyndig. Det följer av LUL 31 § 1st.1. att åtgärder angående brott av barn under 15 år ankommer på de sociala myndigheterna. För att en polisutredning ska få genomföras krävs att den ska ha betydelse för socialtjänstens insatser för den unge. En polisutredning är alltså inte obligatorisk, utan man får ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet och de lokala förutsättningarna och överenskommelserna mellan polis och socialtjänst.²² Polis och åklagare får alltså inleda utredning när det finns en begäran från socialnämnden. Det kan gälla en begäran av ett enskilt fall eller en generell begäran. En begäran från socialtjänsten är dock inget krav för att utredningen ska kunna inledas, utan det räcker att det kan antas ha betydelse för socialtjänstens insatser för att polisen ska kunna inleda en utredning.²³ I Rikspolisstyrelsens allmänna råd om utredning av brott begångna av den som inte fyllt femton år, påpekar man även att det är av rättssäkerhetsskäl viktigt att

²⁰ SOU 1999:108 s. 149

²¹ BRÅ – rapport 2000:7

²² SOU 1999:108 s. 152

²³ Prop. 1983/84:187 s. 32 f

utredningarna sker på ett likartat sätt vid alla polismyndigheter. Polismyndigheten bör därför samråda med åklagarmyndigheten och komma överens med den aktuella socialnämnd, som styr när en utredning ska genomföras, i vilka fall en utredning ska genomföras av socialnämnden och i vilka fall det ska genomföras av polismyndigheten.²⁴

I första hand ska utredningen avse brott som till sin karaktär gör det sannolikt att det finns ett behov av hjälpinsatser från socialtjänsten. Det kan vara överlagda brott mot person eller egendom och som indikerar på att gärningsmannen agerat hänsynslöst i fråga om andra människors liv och egendom. I bedömningen om utredning ska genomföras tas även in brottets svårighet och hur allvarligt brottet är.²⁵ Utredning kan inledas om det överhuvudtaget är ett brott som till sin karaktär sannolikt gör att ett behov av insats från socialtjänsten finns. Narkotikabrott och brott som har samband med narkotika faller till exempel in under denna kategori. Grunden till att utredning ska göras är inte att utreda brott, utan för att kunna sätta in de resurser som är för barnets bästa. I och med att utredningen är till för att socialtjänsten ska bedöma insatserna kan därför socialtjänstens företrädare bestämma när ett förhör ska avbrytas. Det är de som kan avgöra när tillräckligt har kommit fram för att de ska kunna ta ställning till insatsfrågan.²⁶ Utredningen bör alltså vanligen endast ta sikte på att klarlägga händelseförloppet och vilken del barnet har i det. När socialnämnden inte yttrat sig om betydelsen av en LUL- utredning, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med barnet, enligt LUL 34 § 2 st. Om det däremot finns särskilda skäl kan andra åtgärder genomföras. Särskilda skäl kan föreligga om det är väsentligt för utredningen att omedelbart t.ex. hålla vittnesförhör eller göra en husrannsakan.²⁷ Är ett brott redan vid anmälan erkänt och klart, t.ex. om den unge ertappas på bar gärning, behöver i regel ingen polisutredning göras, om det inte behövs för att klarlägga den unges identitet. Ärendet kan istället efter ett kort förhör lämnas till de sociala myndigheterna, om det anses vara av betydelse för socialtjänstens insatser för den unge.²⁸

När den misstänkte inte har fyllt tolv år ställs kraven högre och det krävs synnerliga skäl att inleda en utredning. Detta är dels med hänsyn till barnet och att det krävs en viss mognad hos barnet för att en utredning hos polisen ska vara meningsfull. Ju yngre barnet är desto starkare

²⁴ RPSFS 2001:14, kap.2

²⁵ RPSFS 2001:14, kap.2

²⁶ SOU 1999:108 s. 151 f

²⁷ RPSFS 2001:14, kap. 3

²⁸ SOU 1999:108 s. 151 f

är skälen att utredningen rörande barnet endast utförs av socialtjänsten. När det gäller barn under tolv år bör alltså en utredning endast inledas i undantagsfall.²⁹

När en utredning enligt LUL 31§ är avslutad ska protokollet skickas till socialnämnden så snart som möjligt, enligt LUL 37§. Ofta krävs ingen mer ingående utredning för att socialtjänsten ska kunna avgöra om insats ska sättas in för den unge. En noggrannare utredning kan ibland behövas för att utreda om ett barns uppgifter är sanna. Ett barns erkännande måste i princip stödjas av andra omständigheter, för att det ska vara användbart.³⁰ Uppgifter som rör brottmisstankar mot barn under femton år registreras inte i belastningsregistret eller i misstankeregistret.³¹

Eftersom en förundersökning inte inleds mot gärningsmän under 15 år förlorar därmed skadelidande i dessa fall en möjlighet till dokumentation som kan vara avgörande för att få ersättning i ett senare led. Om en LUL- utredning genomförs dokumenteras därmed det misstänkta brottet och detta kan vara avgörande för bevisning av ersättningsanspråk i ett senare led, även det inte är det som är syftet till att en LUL- utredning genomförs.

6.3 Bevistalan

6.3.1 Bevistalan mot personer under 15 år

När socialtjänsten får ett ärende om en person som är under 15 år och därför straffmyndig, och som är misstänkt för ett brott, kan de ha problem att utreda om ett brott verkligen är begånget. Frågan om den unge verkligen begått det brott han misstänks för är ofta avgörande för om socialnämnden ska ingripa. Förfarandet i socialnämnden är inte i första hand att utreda om ett brott begåtts, utan vilka insatser som ska sättas in om en ung person begått ett brott. Utöver en LUL- utredning kan de därför behöva mer hjälp av rättsväsendet för att utreda om en ung person gjort sig skyldig till ett brott. Detta kan ske genom en bevistalan, som under vissa omständigheter kan föras i domstol mot misstänkt under 15 år. Bestämmelser om bevistalan finns i LUL 38 §. Domstolen ska vid en bevistalan utreda om den unge begått det

²⁹ SOU 1999:108 s. 151 f

³⁰ SOU 1999:108 s. 155 ff

³¹ RPSFS 20001:14, kap. 10

misstänkta brottet. Eftersom processen i domstol bl.a. bygger på kontradiktion och verklig bevisupptagning, som förfarandet inom socialtjänsten inte gör, lämpar sig en prövning i domstol bättre för att bedöma om en person gjort sig skyldig till ett brott, även om det gäller misstänkta som inte är straffmyndiga. Bevistalan ska hjälpa socialnämnden i beslut om frågor rörande den unge misstänkte. Syftet med bevistalan är att tidigt ingripa mot ungas brottslighet och göra insatser som kan stoppa kriminaliteten i tid. I vissa fall kan bevisläget vara så svårt att det krävs en domstolsförhandling för att utreda förhållandena. Framst gäller det fall där tidigare utredningar inte ger klarhet i skuldfrågan.

Socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavaren gör först en bedömning av om det behövs föras en bevistalan, för att sätta in rätt insatser för den unge. Om man kan besluta om insatser trots att inte skuldfrågan är klar behövs en bevistalan inte föras. Framställan om bevistalan görs till åklagaren, som sen får avgöra om bevisningen motiverar att en bevistalan förs.³² Åklagaren ska också avgöra om en bevistalan krävs ur allmän synpunkt. Vid bedömningen av den allmänna synpunkten ska särskilda omständigheten i fallet bedömas, tex. gärningens allvarliga art, och om allmän preventionen kräver att det ska prövas inför domstol. Bevistalan ska främst tillämpas på allvarliga brott. Åklagaren ska iaktta stor försiktighet om bevisläget normalt inte skulle motivera ett åtal, om den misstänkte skulle varit straffmyndig. Det finns dock undantagsfall där det kan vara påkallat att föra bevistalan, trots att det inte skulle ha funnits tillräckliga skäl för åtal.³³

Bevistalan kan inte föras om åtalspreskription inträtt. När en åklagare har väckt en bevistalan är domstolen skyldig att pröva målet. Domstolen kan alltså inte avvisa en talan pga. att de inte anser att det är påkallat ur allmän synpunkt. Bevistalan är inget åtal, men för förfarandet gäller de regler som avser allmänt åtal för brott vilket det är föreskrivet fängelse mer än ett år. Förhandlingens offentlighet får normalt sett anses som en uppenbar olägenhet för den unge och handläggningen bör därför ske bakom stängda dörrar. Den misstänkte unge bör också förordnas en offentlig försvarare.³⁴

Domen i ett mål om bevistalan är inte formellt bindande. Socialnämnden är oförhindrad att värdera materialet på annat sätt och ta hänsyn till eventuella nya omständigheter. Att nämnden

³² Prop. 1964:10 s. 170 ff

³³ Prop. 1964:10 s. 166 f

³⁴ SOU 1999:108 s. 158

omvärderar domen, utan att nya omständigheter tillkommit, verkar mest ha en teoretisk betydelse. Detta eftersom det är när bevisläget är svårt och nämnden har svårt att själva avgöra skuldfrågan som framställning om bevistalan görs. Domen angående bevistalan kan överklagas endast till hovrätten, eftersom det endast är fråga om bevisvärdering. Däremot kan det beslut socialnämnden eller länsstyrelsen tar angående insatser för den unge, som kan vara grundat på domen, överklagas som förvaltningsbesvär i förvaltningsdomstolarna. I detta överklagande kan även frågan om den unge begått gärningen omprövas.³⁵

6.3.2 Bevistalans betydelse för ersättningsanspråk

Vid bevistalan avkunnas en dom och man använder de regler som gäller för allmänt åtal för brott vilket det är föreskrivet fängelse mer än ett år. Många mål hålls, som nämnts ovan, bakom stängda dörrar. Sekretess för uppgift i mål upphör, enligt SekrL 12 kap. 3 §, normalt att gälla om uppgiften förebringas vid offentlig förhandling. Om uppgiften däremot tas upp inom stängda dörrar består sekretessen under förhandlingen. När domstolen skiljt ärendet från sig, genom dom eller beslut, upphör sekretessen, om inte domstolen anser att uppgifterna ska vara undantagna offentligheten och förordnar att sekretessen ska fortsätta gälla. Enligt SekrL 12 kap. 4 § upphör normalt sekretessen att gälla när uppgiften tas in i en dom eller ett beslut. Domstolen kan dock besluta om att sekretessen ska bestå, men det gäller bara för domen eller beslutet, inte för domslutet. Sekretessen kan vid brottmål inte omfatta ett domslut, om inte landet befinner sig i krig eller krigsfara. Ett domslut är alltså normalt i praktiken alltid offentligt och en skadelidande kan använda denna som bevis i en process om ersättning. Det bör dock påpekas att bevistalan mycket sällan används i praktiken, så ur ersättningssynpunkt får bevistalan en mycket liten betydelse. Socialtjänsten behöver oftast inte gå så långt som att föra en bevistalan för att avgöra vilka insatser som bör sättas in för den unge.³⁶

³⁵ Prop. 1964:10 s. 166 f

³⁶ SOU 1999:108 s. 158

6.4 Åtalsstadiet

6.4.1 Åtalsunderlåtelse

Regler om åtalsunderlåtelse finns i RB. Dessa regler är allmänna (lex generalis) som går att tillämpa i alla situationer. Det finns också regler om åtalsunderlåtelse i LUL, för unga gärningsmän som inte fyllt 21 år. Dessa regler är specialregler (lex specialis) och tillämpas före RB:s regler. Åtalsunderlåtelse innebär att åklagaren beslutar att inte väcka åtal, trots att det finns tillräcklig bevisning för att väcka åtal. Detta ska inte blandas ihop med ett negativt åtalsbeslut, som innebär att åklagaren inte väcker åtal, p.g.a. att det inte finns tillräckligt stark bevisning. När det gäller unga kan åtalsunderlåtelse, enligt LUL 16 §, beslutas om en person under 18 år begått ett brott. Åtalsunderlåtelse får enligt LUL 17 § beslutas när den unge blir föremål för vård enligt SoL, vård enligt LUL, eller annan åtgärd som innebär stöd eller hjälp för den unge.

När åtalsunderlåtelse beslutas konstaterar åklagaren att den misstänkte är skyldig till brott, men åtal kommer inte att väckas. För att åtalsunderlåtelse ska få beslutas krävs i princip att utredningen är fullständig och att det är klarlagt att den misstänkte begått brottet. Normalt fodras även att den misstänkte erkänner brottet, men det finns inget krav på ett erkännande. Åtalsunderlåtelse kan även meddelas efter att åtal har väckts, enligt RB 20 kap. 7a§. Det krävs då att det framkommit nya omständigheter som skulle ha lett till åtalsunderlåtelse, om de varit kända innan åtal väcktes. För att åtalsunderlåtelse efter väckt åtal ska godkännas krävs att den misstänkte inte motsätter sig detta och att inte dom har meddelats.³⁷

Vid bedömningen om åtalsunderlåtelse ska beslutas har brottets art och omständigheterna vid brottet stor betydelse.³⁸ I bedömningen tar man in brottets svårighetsgrad, omständigheter när brottet begicks och behovet att klarlägga skuldfrågan, eller att fastställa skadeståndsskyldighet. Om det anses klart att den unge begått brottet kan åtalsunderlåtelse beslutas,³⁹ men åtalsunderlåtelse innebär inte ett rättsligt avgörande i skuldfrågan.⁴⁰

Åtalsunderlåtelse kan också meddelas om det är uppenbart att det är ett brott som begåtts av ”okynne och hast”, t.ex. att brottet är ett typiskt ”pojkestreck”. Det finns ingen uppräknning vilka brott som kan vara föremål för åtalsunderlåtelse, men ju allvarligare brottet, desto större

³⁷ Billström m.fl., Brottsfrets rätt, s. 161

³⁸ Prop. 1994/95:12 s. 78

³⁹ Prop. 1994/95:12 s. 74 f

⁴⁰ Prop. 1994/95:12 s. 79

anledning finns det att väcka åtal. Åtalsunderlåtelse är vanligast när det gäller förmögenhetsbrott, främst tillgreppsbrott. Åtalsunderlåtelse är mindre vanligt vid våldsbrott och det ges mycket sällan vid t.ex. rattfylleribrott.⁴¹

I bedömning om åtalsunderlåtelse ska åklagaren ta med den unge gärningsmannens vilja att ersätta målsägande för skada som uppkommit i samband med brottet eller vilja att avhjälpa den skadan. Åklagaren får också ta med i bedömningen om den unge på annat sätt vill gottgöra målsägande. Det kan t.ex. vara att vilja medla, eller att gärningsmannen hjälper målsägande med arbete som inte har direkt koppling till brottet. Enligt förarbetena kan även beaktas om gärningsmannen bett målsägande om ursäkt. Avgörande för bedömningen är inte om ersättning, avhjälpning eller gottgörelse verkligen kommer till stånd, utan att viljan finns från gärningsmannen. Syftet är att gärningsmannen ska inse konsekvenserna av sitt handlande och att uppmuntra en vilja att göra rätt för sig. Detta innebär dock inte att man ska kunna köpa sig fri från åtal och viljan kan inte vara ensamt avgörande. Åtgärden från gärningsmannens sida måste också ställas i proportion till hur allvarligt brottet är och konsekvenserna av brottet.⁴²

Åtalsunderlåtelse ska inte beslutas om ett allmänt eller enskilt intresse blir väsentligt åsidosatt. Det allmänna intresset är främst den allmänna laglydnaden och respekten för rättssystemet.⁴³ Vid bedömningen om ett allmänt intresse blivit åsidosatt ska man också beakta om gärningsmannen tidigare begått brott. Detta för att begränsa fall av åtalsunderlåtelse när det är fråga om återfall i kriminalitet. Det är endast brott som lagförts eller där åtalsunderlåtelse tidigare meddelats som får tas in i bedömningen. Man måste också ta hänsyn till hur lång tid det gått från tidigare brottslighet och om det tidigare brottet var lindrigare eller allvarigare.⁴⁴ Det enskilda intresset är i första hand målsägandes intresse. Det blir en konflikt mellan åklagaren som vill ge åtalsunderlåtelse och målsägande, som kan ha ett behov av att åtal väcks genom att det finns ett skadeståndsanspråk från målsägandes sida. Även om åklagaren beslutar om åtalsunderlåtelse och gärningsmannen slipper påföljd kan målsägande väcka enskilt anspråk avseende skadestånd. Ett enskilt anspråk innebär dock alltid en risk och vissa kostnader. För att ett enskilt intresse ska hindra att åtalsunderlåtelse meddelas krävs att intresset blir väsentligt åsidosatt. Det kan vara fallet när det är mer allvarliga brott och där

⁴¹ Bring m.fl., Förundersökning, s. 303

⁴² Prop. 1994/95:12 s. 100 f

⁴³ Billström m.fl., Brottsfrets rätt, s. 64

⁴⁴ Prop. 1994/95:12 s. 100 f

brottet medfört stora skador för målsägande. Att då lämna målsägande att själv väcka talan om skadestånd, kan anses att väsentligt åsidosätta det enskilda intresset.⁴⁵ Det bör dock påpekas att ett beslut om åtalsunderlåtelse inte försämrar möjligheterna för målsägande att få ersättning från försäkringsbolag eller från staten genom brottsskadeersättning. Detta eftersom beslutet innebär att den misstänkte gjort sig skyldig till brottet.

Beslut om åtalsunderlåtelse registreras, fr.o.m. 1 januari, 2000, i belastningsregistret. Beslutet ska gallras från registret tio år efter att beslutet fattades.⁴⁶ Tanken med att unga gärningsmän får åtalsunderlåtelse är att unga riskerar att tillfogas psykiska skador om de får genomgå en rättegång och eventuellt få ett frihetsberövande straff. För att ett straff inte ska vålla mer skada än nytta, har man ett annat system för unga, så att de lättare ska kunna anpassa sig till samhället igen. Åtalsunderlåten får, i fall där främst unga är inblandade, ett kriminalpolitiskt syfte. Åtalsunderlåtelse i andra fall har främst processekonomiska syften, där man förkortar processen genom att inte föra alla mål till domstol, utan att avklara vissa otvistiga mål redan hos åklagaren.⁴⁷

6.4.2 Strafföreläggande

Strafföreläggande innebär ett avsteg från en grund i brottmålsprocessen, nämligen det kontradiktoriska förfarandet. Det kontradiktoriska förfarandet innebär att materialet i målet läggs fram av två jämbördiga parter, åklagaren och försvarsadvokaten, och detta avgörs sedan av en fristående part, domstolen. När det gäller strafföreläggande har åklagaren en domarfunktion. Åtal och rättegång ersätts med att åklagaren utfärdar ett strafföreläggande och den misstänkte föreläggs ett bötesstraff för den begångna gärningen. Bötesstraff får föreläggas genom strafföreläggande för brott där böter ingår i straffskalan, enligt RB 48 kap. 4 §. Villkorlig dom kan under vissa förutsättningar ensamt eller tillsammans med böter utdömas genom strafföreläggande, om det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd. Strafföreläggande kan alltså bli aktuellt för brott där inget svårare straff än böter är föreskrivet eller för brott där böter eller fängelse högst sex månader är föreskrivet.⁴⁸ Det kan vara brott

⁴⁵ Billström m.fl. Brottsfrets rätt, s. 64 f

⁴⁶ Lag (1998:620) om belastningsregister 3§, samt 16§ 1st.10.

⁴⁷ Elwing m.fl., Brotts och brottmål, s. 123

⁴⁸ Elwing m.fl., Brotts och brottmål, s. 129

som ringa misshandel, ringa vållande till annans död, eller vållande till kroppsskada.⁴⁹
Allvarliga brott mot liv och hälsa kan alltså inte bli föremål för strafföreläggande.

Strafföreläggandet måste godkännas av den misstänkte. Godkännandet ska bestå i att den misstänkte erkänner gärningen och godtar påföljden. Strafföreläggandet kommer att gälla som en lagakraftvunnen dom enligt RB 48 kap 3§, och utgör därför rättegångshinder mot nytt strafföreläggande eller åtal för samma gärning. När lagöverträdaren är under 18 år gäller dock särskilda regler i LUL om strafföreläggande.⁵⁰

Åklagare får, enligt 15 § LUL, meddela strafföreläggande för brott som begåtts av gärningsmän under 18 år. Brotten som kan bli aktuella är brott som man kan anta skulle leda endast till böter, om åtal skulle väckas. Åklagaren ska i denna bedömning ta hänsyn till den möjlighet rätten har att utdöma lindrigare straff, än vad som är föreskrivet för brottet, pga. att gärningsmannen är under 18 år. Villkorlig dom eller sådan påföljd tillsammans med böter ska, enligt RB 48 kap. 4 § 2 st. inte meddelas genom strafföreläggande om gärningsmannen är under 18 år eller om det finns anledning att anta att den villkorliga domen kommer att kombineras med föreskrift om samhällstjänst.

6.4.2 Strafföreläggande med enskilt anspråk

Målsägande kan inte tvinga fram åtal, men vid beslut om strafföreläggande vägs målsägandes inställning in om det finns skadeståndsanspråk från dennes sida. Det finns dock en möjlighet att ta upp enskilt anspråk om skadestånd i ett strafföreläggande. Förutsättningen är att den misstänkte godkänner hela strafföreläggandet, även skadeståndet. Om strafföreläggandet med det enskilda anspråket godkänns får målsägande en exekutionstitel på skadeståndet. Åklagaren ska skicka det godkända föreläggandet till kronofogdemyndigheten för utmätning. Enskilt anspråk i strafföreläggande används i princip bara när det är okomplicerade skadeståndsfrågor med små belopp. När det är högre belopp och mer komplicerade frågor och beloppet är tvistigt, får skadeståndsfrågan nödvändigtvis avgöras i domstol. Domstolsprövning blir också aktuellt i de fall åklagaren, enligt RB 22 kap. 2 §, inte kan driva skadeståndsfrågan för att det finns en väsentlig olägenhet eller att anspråket är uppenbart

⁴⁹ BrB 3 kap. 5 §, 7§, 8§

⁵⁰ Elwing m.fl.,. Brott och brottmål, s. 129

obefogat.⁵¹ I och med att det i dessa fall inte finns någon skyldighet för åklagaren att driva det enskilda anspråket, finns det heller inget hinder mot att strafföreläggandet bara omfattar brottet. För att målsägande då ska få skadestandsfrågan prövad får han själv driva frågan i domstol.⁵²

Den misstänkte gärningsmannen måste, som nämnts ovan, godkänna hela strafföreläggandet, inklusive det enskilda anspråket. Detta ger visst utrymme för medling mellan gärningsmannen och målsägande. Det kan leda till att målsägande får ge efter för att få igenom sitt anspråk i strafföreläggandet, eftersom gärningsmannen måste godkänna hela strafföreläggandet. Det finns dock alltid en möjlighet att föra skadeståndstalan i domstol, om inte målsägande och gärningsman skulle komma överens i ett strafföreläggande. Att det enskilda anspråket omfattas av strafföreläggande har dock till fördel att förfarandet går fort och målsägande snabbare kan få ersättning. Viss medling mellan gärningsman och målsägande kan också vara bra, främst för unga gärningsmän, eftersom det kan leda till att gärningsmannen får en förståelse av vad han eller hon gjort och konsekvenserna av sitt handlande.⁵³

6.4.3 Åtal och dom

Åklagaren ska, enligt RB 20 kap. 6§, väcka åtal mot brott som hör under allmänt åtal. Åklagaren får också, som nämnts ovan, under vissa förutsättningar meddela åtalsunderlåtelse, eller lagföra genom strafföreläggande. En grundförutsättning för åtal är dock att det finns tillräckliga skäl att åtala. Med tillräckliga menas att det ska finnas en övertygande bevisning som enligt en objektiv bedömning skulle kunna leda till en fällande dom. Åklagaren ska alltså ha goda utsikter för att vinna målet, för att åtal ska väckas.⁵⁴ Om åklagaren inte finner att det finns tillräckliga skäl för åtal ges ett negativt åtalsbeslut. Detta beslut kan grunda sig på en rad omständigheter, t.ex. att brott inte kan styrkas. Förundersökningen kommer då att läggas ned och den misstänkte frias från misstanke. I fall där åklagaren finner att det finns tillräckliga skäl för åtal, blir det upp till domstolen att avgöra om den åtalade ska dömas för gärningen eller frias.⁵⁵ Ett negativt åtalsbeslut och en friande dom innebär att det inte har kunnat visas att

⁵¹ Billström m.fl., Brottsfrets rätt, s. 66 f

⁵² Prop. 1994/95:23 s. 102 ff

⁵³ Billström m.fl., Brottsfrets rätt, s. 67

⁵⁴ Elwing m.fl., Brotts och brottmål, s. 117 f

⁵⁵ Bring m.fl., Förundersökning, s. 302 ff

den misstänkte utfört brottet. I dessa fall kan inte heller målsägande få skadestånd, eftersom brott inte kan styrkas.

6.5 Möjlighet att ta del av utredningar

6.5.1 Offentlighetsprincipen och sekretess

En grundläggande princip i det svenska samhället är offentlighetsprincipen. Denna kommer till uttryck i TF 2 kap. Detta innebär att varje svensk medborgare har rätt att ta del av allmänna handlingar som upprättas av myndigheter. En handling är allmän om den förvaras hos en myndighet och är inkommen eller upprättad vid myndigheten. Handlingen är upprättad när ärendet den hänför sig till har slutbehandlats. Om en handling inte hänför sig till ett visst ärende anses den upprättad när den justerats eller på annat sätt färdigställts. Rätten att ta del av allmänna handlingar är inte absolut, utan hänsyn till viktiga motstående intressen har motiverat undantag från offentlighetsprincipen. Enligt TF 2 kap. 2 § 1 st. 4. får rätten att ta del av allmänna handlingar begränsas om det är påkallat med hänsyn till intresset för att förebygga och beivra brott. Det kan enligt TF 2 kap. 2 § 1 st. 6. också få begränsas om det är påkallat med hänsyn till den enskildes personliga eller ekonomiska förhållanden. Sådana begränsningar ska anges i särskild lag eller i annan lag som den särskilda lagen hänvisar till.⁵⁶ SekrL är den särskilda lag som föreskriver närmare i vilka fall begränsningar i offentlighetsprincipen ska gälla, alltså när det ska föreligga sekretess. SekrL innehåller bestämmelser om tystnadsplikt i det allmännas verksamhet och om förbud att lämna ut allmänna handlingar. Bestämmelserna avser förbud att röja uppgifter vare sig det sker muntligen eller att allmän handling lämnas ut. Sekretessen gäller mot enskilda och också oftast mot andra myndigheter. Sekretessen för uppgift i allmän handling gäller högst sjuttio år.⁵⁷

⁵⁶ Ds 2000:64 s. 27

⁵⁷ Ds 2000:64 s. 28

6.5.2 Sekretess i förundersökningar

En förundersökning är ofta för den skadelidande en viktig dokumentation om omständigheterna runt brottet. En förundersökning kan därför behövas för att bevisa att ett brott har begåtts och att vissa skador uppkommit, så att skadelidande kan få ersättning. Ett problem i detta sammanhang är dock sekretess som kan föreligga för handlingar hos myndigheter. En handling anses upprättad när ärendet handlingen rör är färdigbehandlad hos myndigheten. Handlingar som framställts av polisen i en förundersökning och därför finns hos polisen, anses som allmänna handlingar först i och med att förundersökningen avslutats. En förundersökning avslutas normalt genom ett beslut i åtalsfrågan eller ett beslut om att förundersökningen ska läggas ned. Hos åklagaren blir förundersökningsmaterialet som framställts hos åklagaren allmän handling när beslut fattas i åtalsfrågan eller när beslut fattas att lägga ned förundersökningen.⁵⁸

SekrL 5 kap. gäller skydd för det allmännas brottsförebyggande och brottsbeivrande verksamhet. Enligt SekrL 5 kap. 1 § gäller sekretess för uppgift som hänför sig till förundersökning i brottmål och som i övrigt hänför sig till åklagaren och polisens verksamhet att förebygga och beivra brott. Sekretessen gäller endast om följderna av att uppgiften lämnas ut kan antas leda till att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller att den framtida verksamheten skadas. När en förundersökning är avslutad finns det ofta inget hinder för att handlingen lämnas ut, eftersom det inte finns risk att uppgifterna kan motverka det brottsförebyggande och brottsbeivrande arbetet, eftersom förundersökningen redan är avslutad. Dock kan även uppgifter i avslutad eller nedlagd förundersökning sekretessbeläggas med stöd av bestämmelsen, om uppgifternas offentlighet kan motverka myndighetens brottsförebyggande och brottsbeivrande arbete.⁵⁹

I SekrL 9 kap. finns bestämmelser om sekretess till skydd för enskilds personliga och ekonomiska förhållanden. Enligt 9 kap. 17 § 1 st. 1. gäller sekretess för enskilds personliga och ekonomiska förhållanden i utredning enligt bestämmelserna om förundersökning i brottmål. Sekretessen gäller om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denna lider skada eller men. Sekretessen med hänsyn till enskilda förhållanden upphör, som tidigare nämnts, när åklagaren lämnar uppgifterna till domstol för

⁵⁸ Ds 2000:64 s.28

⁵⁹ Prop.2000/01:109 s. 11

åtal, om inte sekretessen ska kvarstå i domstolen, t.ex. vid sexualbrott. Sekretessen kvarstår även i domstolen om uppgiften uppenbarligen saknar betydelse i målet eller att uppgiften finns i handling som fås från annan myndighet där sekretess råder.⁶⁰

I SekrL 9 kap. 18 § finns undantag för sekretessen i bl.a. förundersökningar. Sekretessen gäller inte åklagarens beslut om åtal ska väckas, beslut om att förundersökning inte ska inledas samt att förundersökning ska läggas ned. Enligt paragrafen ska även handläggningen av ärenden om strafföreläggande och ordningsbot inte omfattas av sekretessen. Anledningen att sekretessen inte gäller i dessa fall är att det är viktigt med en offentlig insyn. Förfarandet i domstolarna omfattas av en vidsträckt offentlighet och därför är det också viktigt att slutlig prövning av brottsmisstanke som sker hos åklagaren också så långt som möjligt sker under offentlig insyn. Även beslut om att lägga ned en förundersökning och beslut om åtal ska väckas är undantagna sekretessen, även om förundersökningen bakom fortfarande ligger under sekretess. Detta eftersom man anser att hänsynen till den misstänkte talar för en bibehållen sekretess. Sekretessen bryts ofta, som sagts, om åklagaren skulle besluta att åtala den misstänkte och uppgifterna lämnas till domstol.⁶¹

6.5.3 Rätt att ta del av uppgifter i förundersökningar eller andra utredningar

Enligt SekrL 1 kap. 2 § får endast röjande av sekretessbelagd uppgift lämnas till enskild i de fall det är särskilt föreskrivet i SekrL eller i annan lag eller förordning som SekrL hänvisar till. Tidigare var det svårt för en skadelidande att få del av uppgifter i förundersökningar eller andra utredningar som inte lett till åtal. 1 juli, 2001 ändrades SekrL vilket innebär att den skadelidande nu, enligt SekrL 9 kap. 17 § 4st, får ta del av uppgift i nedlagd förundersökning eller i förundersökning där man beslutat att inte väcka åtal, om den skadelidande behöver uppgiften för att kunna få ett anspråk på skadestånd och det inte är av synnerlig vikt för den som uppgiften rör eller närstående till denne att uppgiften inte lämnas ut. Rätten att ta del av uppgift gäller även avslutad utredning enligt LUL 31 § eller för annan brottsutredning som avslutats på annat sätt än att väcka åtal. Möjligheten att ta del av uppgifter gäller inte bara skadelidande utan även den som övertagit skadeståndsanspråket. Det kan tex. vara

⁶⁰ Bring mfl., Förundersökning s. 397 f

⁶¹ Ds 2000:64 s. 30 f

försäkringsbolag som betalat ut ersättning till den skadelidande och som i sin tur kan kräva skadevållaren på ersättning.⁶²

Det finns ingen generell rätt att ta del av uppgifter, eftersom brottsutredningar i regel alltid innehåller integritetskänsliga uppgifter. Det krävs alltså att den skadelidande har ett behov av uppgifterna för att få anspråk på ersättning för skada som uppkommit. Behovet kan bestå i att den skadelidande behöver får vetskap om vem som vållat skadan för att kunna vända sig till denne eller till domstol för att få ersättning. Det kan också finnas ett behov av att få upplysningar ur en förundersökning för att få ersättning från försäkringsbolag eller från staten genom brottsskadeersättning. Normalt sett ska uppgifter lämnas ut till skadelidande om det är rimligt att anta att denne behöver uppgifterna för att få veta vem som har vållat skadan eller för att få bevis för sitt skadeståndsanspråk. Även om den skadelidande har ett berättigat behov av att uppgifterna lämnas ut måste ändå en avvägning göras mellan skadelidandes intressen och skadevållarens intresse. Allmänna och enskilda intressen kan leda till uppgifterna inte lämnas ut, trots att det finns ett behov hos den skadelidande. Ett allmänt intresse som kan hindra utlämnande av uppgift kan vara att uppgifterna har betydelse för en brottsutredning eller att det är av betydelse för rikets säkerhet att uppgifterna inte röjs. Det torde vara relativt ovanligt att intressen av dessa slag uppkommer i en nedlagd förundersökning. Om intressen av dessa slag förekommer kan man ofta lämna ut delar av förundersökningen eller maskera de känsliga delarna innan de lämnas ut.⁶³

En utredning kan i vissa fall hindras från att lämnas ut av enskilda skäl. Detta beror ofta på brottets beskaffenhet eller omständigheter hänförliga till den misstänktes person. Det kan också bero på risk för trakasserier eller repressalier. Uppgifter i brottsplatsundersökningar, läkarintyg och dylikt innehåller ofta känsliga uppgifter för den enskilde, som till den delen kan hindras från att lämnas ut. När den misstänkte är under arton år och en utredning enligt LUL 31 § görs, kan det finnas starkare skäl än annars att ta hänsyn till enskilda intressen. Hänsyn för att inte röja en uppgift kan också tas till närståendes intressen. Det krävs dock att synnerliga skäl föreligger för att uppgift inte ska lämnas ut.⁶⁴ Synnerliga skäl innebär att det krävs att starka enskilda skäl talar emot att uppgiften lämnas ut. I första hand kan adressuppgifter och liknande vägras lämnas ut om den uppgiften rör eller närstående till denne

⁶² Prop. 2000/01:109 s. 18

⁶³ Prop. 2000/01:109 s. 19 f

⁶⁴ Prop. 2000/01:109 s. 20

känner sig allvarligt hotad av den som begär uppgiften. Även känsliga uppgifter om sjukdomar och andra personliga förhållanden i läkarintyg och förhørsutsagor kan man vägra lämna ut.⁶⁵

⁶⁵ Prop. 2000/01:109 s. 25

7 Försäkringsskydd i hemförsäkringen

7.1 Allmänt

I många av de brott som begås är gärningsmannen okänd. Skadelidande har ändå möjlighet att få ersättning för de skador som han eller hon ådragit sig till följd av brottet. Även om gärningsmannen är känd har han eller hon ofta inte förmåga att betala skadestånd till skadelidande. Hemförsäkringen kan i dessa fall gå in och ersätta de skador som uppkommit. Enligt en offerundersökning som Statistiska centralbyrån genomförde 1993 omfattades cirka 96 procent av den vuxna befolkningen i Sverige av en hemförsäkring. I vissa grupper är dock andelen lägre. Bland utländska medborgare saknade t.ex. 19 procent hemförsäkringsskydd.

Ansvarsdelen i hemförsäkringen betalar skadeståndet till skadelidande om försäkringstagaren ådrar sig skadeståndsskyldighet. Det finns dock undantag i försäkringen och den täcker inte när skadan är vållad genom uppsåtligt brott. När det gäller brottsskador får skadelidande alltså inte ut något från skadevållarens ansvarsförsäkring, om sådan finns. Skadelidande blir också beroende av att skadevållaren har en försäkring och kan därmed själv inte påverka möjligheten till ersättning denna väg.

Ett annat skydd som finns i hemförsäkringen är överfallsskyddet. Det krävs då att skadelidande har en egen hemförsäkring som täcker skadan. Ersättning betalas ut om skadelidande ådragit sig personskador till följd av vissa brott, t.ex. misshandel. Det finns vidare även undantag i överfallsskyddet och det täcker oftast inte situationer där skadelidande var påverkad av alkohol eller annan drog vid skadetillfället.

Många av de grupper som löper större risk att utsättas för brott har också svårt att få ersättning. Kriminella och socialt utslagna saknar ofta försäkring och unga personer är inte sällan påverkade av alkohol vid brottstillfället, och nekas därför ersättning.⁶⁶

Jag har i kommande presentation studerat fyra av de största försäkringsbolagens hemförsäkringsvillkor och jämfört dessa. Försäkringsbolagen är Länsförsäkringar, If-Skadeförsäkring, Folksam och Trygg- Hansa.

⁶⁶ Lindgren m.fl., Brottsoffer. Från teori till praktik, s. 113 f

7.2 Ansvarsförsäkring

Villkoren avseende ansvarsförsäkringen skiljer sig mycket lite mellan de olika bolagen. Personskador som försäkringstagaren orsakat annan och därigenom blir skadeståndsskyldig täcks normalt sett av försäkringen. Det finns däremot ett antal omfattande undantag från detta. Uppsåtliga handlingar som försäkringstagaren utför och som leder till skadeståndsskyldighet täcks inte av ansvarsförsäkringen. Detta följer dels av försäkringsbolagens villkor och dels av 32 § KFL, där uppsåtliga framkallade försäkringsfall inte täcks av försäkringen. De flesta brott är alltså undantagna och försäkringsbolagen betalar inte ut ett skadestånd till skadelidande från ansvarsförsäkringen i dessa fall. Skador som försäkringstagaren orsakar *i samband* med uppsåtligt brott är också undantagna och ersättning betalas inte heller ut i dessa fall. Detta gäller alltså skador som inte omfattas av den uppsåtliga handlingen, men som uppkommer till följd eller i samband med den. Det finns dock fall där ersättning betalas ut, trots att handlingen är uppsåtlig eller att skadan inträffat i samband med en uppsåtlig handling och det i normala fall innebär att ersättning inte betalas ut. Det följer av KFL 33 § och är fall när skadevållaren vid skadetillfället var under tolv år eller att skadevållaren led av en allvarlig psykisk störning, som följer av BrB 30 kap 6 §.⁶⁷

I fall där en person blir skadad när han eller hon blir utsatt för ett brott eller i samband med att en annan person utför ett brott lämnas i regel ingen ersättning från skadevållarens ansvarsförsäkring. Skadelidande kan alltså inte förlita sig på att skadevållaren har en hemförsäkring som kan ersätta skadan. Det skydd skadelidande har ligger endast i det egna försäkringsskyddet, i form av en egen hemförsäkring med överfallsskydd eller en olycksfallsförsäkring.

7.3 Överfallsskydd

7.3.1 Försäkringsvillkor

Överfallsskyddet i hemförsäkringen täcker personskada som uppkommit genom uppsåtligt våld, främst misshandel, sexualbrott och rån. Folksam har krav på att det ska vara fysiskt våld,

⁶⁷ Länsförsäkringars hemförsäkringsvillkor VH03 s. 34 ff, If- Skadeförsäkringars hemförsäkringsvillkor s. 11, Folksams försäkringsvillkor ”Hem och villa” s. 54 ff, Trygg- Hansas hemförsäkrings villkor s. 40 f

förutom vid sexualbrott. Hot om våld, t.ex. vid rån, ersätts därmed inte. Trygg- Hansa ersätter dock bara ett visst antal uppräknade brott. Dessa är misshandel (ej ringa), grov misshandel, våldtäkt, sexuellt tvång.

Det finns vissa undantag från försäkringen som gäller i alla bolagens villkor. Försäkringen gäller inte om försäkringstagaren varit påverkad av alkohol eller narkotika vid skadetillfället, om inte försäkringstagaren kan visa att berusningen inte hade samband med skadan. Det krävs att man handlat själv för att framkalla skadan vid alkohol eller drogpåverkan för att ersättningen ska utebli- enbart berusningen leder inte till att ersättningen uteblir.

Överfallsskyddet täcker inte heller när försäkringstagaren utan skälig anledning utsatt sig för en risk att skadas. Det kan bestå i att försäkringstagaren provocerar fram eller genom annat eget handlande ökar risken för att bli skadad. Nära samband med detta är också att försäkringen inte gäller om försäkringstagaren fått skadan i samband med att han eller hon utfört en brottslig handling. Om skadan orsakas av en person som omfattas av samma försäkring täcks inte skadan av överfallsskyddet. Detta blir främst aktuellt i fall där skadelidande lever tillsammans med gärningsmannen och våld och hot mot närstående i hemmet omfattas därmed inte av försäkringen.

Överfallsskyddet i hemförsäkringen grundade sig tidigare i regel på skadeståndsrättslig grund. De skador som gav rätt till skadestånd enligt skadeståndslagen gav rätt till ersättning enligt försäkringarna. Länsförsäkringar och If- Skadeförsäkring utgår fortfarande från skadeståndsrättslig grund, men Folksam och Trygg- Hansa har frångått detta genom ändringar av villkoren under de senaste åren. Bolagen har numera färdiga tabeller för vilken ersättning som lämnas vid olika brott. Trygg- Hansas och Folksams överfallsskydd utgör numera formen av en olycksfallsförsäkring och ersättning betalas ut om skada uppkommit genom de uppräknade brottet, oavsett om ersättning även betalats från gärningsmannen.⁶⁸

⁶⁸ Länsförsäkringars hemförsäkringsvillkor VH03 s. 41, If- Skadeförsäkringars hemförsäkringsvillkor s. 13, Folksams försäkringsvillkor ”Hem och villa” s. 23 ff, Trygg- Hansas hemförsäkrings villkor s. 35

7.3.2 Försäkringsbolagens bedömningar

7.3.2.1 Länsförsäkringar

Ersättning från överfallsskyddet i hemförsäkringen betalas ut om gärningsmannen är okänd eller om gärningsmannen inte kan betala det utdömda skadeståndet. Vid bedömning av om ersättning ska betalas ut från överfallsskyddet utgår Länsförsäkringar från skadeståndsrätten. Ersättning bestäms enligt SkL och den kan, enl. SkL 5 kap. 1 §, omfatta sjukvårdskostnader, sveda och värk m.m. För att få ersättning från överfallsskyddet när gärningsmannen är känd krävs lagakraftvunnen dom eller beslut om åtalsunderlåtelse eller strafföreläggande. Det krävs också en handling från kronofogdemyndigheten om att gärningsmannen inte kan betala skadeståndet. Försäkringsbolaget begär också in en överlåtelsehandling från försäkringstagaren att försäkringsbolaget tar över skadeståndsanspråket för att sedan kunna regressa mot gärningsmannen. När gärningsmannen är okänd krävs polisutredning, eller nedlagd sådan. Försäkringstagaren har bevisbördan för att han är berättigad till ersättning och att gärningsmannen inte är känd eller att gärningsmannen inte kan betala.

Svårigheter som kan uppstå är de fall där det saknas en polisutredning, särskilt när det rör unga gärningsmän. Länsförsäkringar får in mycket ansökningar om ersättning när det gäller unga gärningsmän och då särskilt slagsmål i skolorna. De svårigheter som förekommer i dessa fall är bevisningen, eftersom det inte finns någon polisutredning eller annan dokumentation från polisen. Det finns också, om man hör vittnen, ofta många versioner om händelseförloppet, eftersom det ofta är gängbildningar i skolorna där man ställer sig bakom sina kompisar. Vid bedömningen om ersättningen ska betalas ut får sannolikheten avgöra och vilken version av händelsen som överväger och verkar mest rimlig.⁶⁹

7.3.2.2 If- Skadeförsäkring

Försäkringsbolaget betalar ersättning om försäkringstagaren utsatts för ett brott och blivit skadad och gärningsmannen är okänd eller om han eller hon inte kan betala. Om gärningsmannen är känd ska försäkringstagaren först kräva skadestånd från gärningsmannen och om dessa försök inte lyckas kan försäkringsbolaget ersätta skadan. Om gärningsmannen är dömd kan uppgifter från kronofogden visa att gärningsmannen inte kan betala och försäkringsbolaget betalar då ersättning till försäkringstagaren. Det är försäkringstagaren som

⁶⁹ Telefonsamtal, Hjort, Länsförsäkringar, Jönköping, Länsförsäkringars hemförsäkringsvillkor VH03, s. 41

ska visa att han är berättigad till ersättning och att gärningsmannen är okänd eller inte själv kan betala, även om man i grunden litar på försäkringstagaren, om det inte finns anledning att ifrågasätta uppgifterna.

För att ersättning ska betalas ut krävs i princip alltid att polisanmälan har gjorts rörande brottet. Det finns inga övriga formella krav om vilka handlingar som ska krävas in, men om det finns polisutredning och utlåtande från läkare tas det oftast in för att man ska kunna göra en ordentlig bedömning. I fall där gärningsmannen är under femton år och inte är straffmyndig kan det vara svårt att utreda dessa ärenden, eftersom det ofta saknas bevisning. Man får i dessa fall höra försäkringstagaren, kamrater och andra vittnen till händelsen för att få sig en uppfattning om händelseförloppet. Om gärningsmannen är känd ställer man också frågor till denna för att få en bättre bild av händelsen.⁷⁰

7.3.2.3 *Folksam*

Skada genom fysiskt våld som utgör uppsåtligt brott enligt brottsbalken ersätts enligt Folksams hemförsäkringsvillkor. Villkoren ändrades 1 januari, 2004 till att endast gälla fysiskt våld. Hot om våld ersätts alltså inte längre. Vid bedömningarna har man dock varit lite generösare, än vad som följer av villkoren, och hot om våld, vid t.ex. rån, har ersatts. Kravet på fysiskt våld gäller dock inte vid sexualbrott. Vid ändringarna 1 januari, 2004 frångick bolaget också att bedömningarna skulle göras på skadeståndsrättslig grund. Numera ersätts skadorna utifrån villkoren och de förutbestämda tabellerna där. Utsätts man t.ex. för misshandel av en gärningsman utan vapen ersätts detta med 6 000 kr. Nödvändiga kostnader för tandvård till följd av brottet ersätts också. Det finns inget krav på att gärningsmannen inte kan betala eller att man inte har möjlighet att få ersättning på annat håll, för att ersättning ska betalas ut från hemförsäkringen. Ersättning betalas ut om det är en skada från ett brott som omfattas av försäkringen, oavsett om försäkringstagaren kan få ersättning från annat håll.⁷¹

För att få ersättning krävs i regel att försäkringstagaren gör en polisanmälan.⁷² I vissa fall kan andra handlingar som t.ex. sjukvårdsjournaler krävas in för att visa att viss skada inträffat. Eftersom ersättning kan betalas ut även om känd gärningsmannen har möjlighet att betala

⁷⁰ Telefonsamtal, Jonasson, If- Skadeförsäkring, If- Skadeförsäkrings hemförsäkringsvillkor s. 13

⁷¹ Telefonsamtal, Albertsson, Folksam, Göteborg, Folksams hemförsäkringsvillkor "Hem och villa" s. 23 f

⁷² Folksams försäkringsvillkor "Hem och villa" 1 januari 2004, s. 23ff

skadestånd kan ett ärende i vissa fall avgöras direkt på telefon utifrån försäkringstagarens uppgifter och utan att kräva in andra handlingar. Om det är osäkert om utsagan stämmer kan polisutredning och vissa journaler krävas in. Om det däremot är mer osäkra fall kan förundersökningen krävas in. Om förundersökningen har lagts ned p.g.a. att brott ej kan styrkas är det svårt för försäkringstagaren att få ersättning, eftersom ord står mot ord och försäkringstagarens version inte överväger i bedömningen. Förundersökningen visar också att ett brott ej är begånget. När det gäller unga gärningsmän som inte är straffmyndiga görs ingen förundersökning. I dessa fall litar försäkringsbolaget ofta på försäkringstagaren, om utsagan verkar rimlig. Man kan också kräva in andra utredningar om det finns. Det kan t.ex. vara utredningar från skolan. Om försäkringstagarens uppgifter är tvivelaktiga kan det vara svårt att få fram bevis som visar att försäkringstagaren är berättigad till ersättning.⁷³

7.3.2.4 Trygg- Hansa

Trygg- Hansa ersätter skada vid våldtäkt, sexuellt tvång, misshandel och grov misshandel genom uppsåtligt fysiskt våld, men inte ringa misshandel. Om försäkringstagaren utsatts för rån betalas ersättning ut för den misshandel han eller hon blivit utsatt för från överfallsskyddet.

Ett brott ska vara polisanmält för att ersättning ska betalas ut. Ofta krävs polisutredning, journaler och, i vissa fall, lagakraftvunnen dom in som bevisning. När polisutredning saknas, exempel p.g.a. att den skadade är under femton år och staffomyndig, kan vittnesutsagor, läkarutlåtande, ev. utredning från socialtjänsten tas in. Trygg- Hansas överfallsskydd grundar sig inte längre sin bedömning på skadeståndsrättslig grund, utan formen på överfallsskyddet liknar en olycksfallsförsäkring. Om försäkringstagaren fått en skada genom brott som räknas upp i villkoren, betalas ersättning ut. Det finns förutbestämda tabeller i villkoren som visar vilken ersättning man får när man blivit utsatt för brott. Om man t.ex. blivit utsatt för misshandel ersätts man med 8 000 kr från försäkringen. Utöver de förutbestämda beloppen kan nödvändiga och skäligena kostnader för tandvård till följd av brottet ersättas. Man gör alltså här ingen utredning om gärningsmannen är känd eller inte, eller om känd gärningsman kan betala. Försäkringstagaren kan, om han eller hon får skadestånd från gärningsmannen, få ersättning två gånger för samma skada. Dels kan ersättning betalas ut från hemförsäkringen

⁷³ Telefonsamtal, Albertsson, Folksam, Göteborg

och dels kan den skadade få skadestånd genom en dom. I och med att överfallsskyddet nu liknar en olycksfallsförsäkring regressar aldrig försäkringsbolaget mot en gärningsman, även om han eller hon är känd och dömd.⁷⁴

⁷⁴ Telefonsamtal, Etsare, Trygg- Hansa

8 Brottsskadeersättning

8.1 Allmän historisk bakgrund

8.1.1 Brottsofferfokus

Brottsoffer har de senaste tio- femton åren fått mycket uppmärksamhet både i Sverige och internationellt. Tidigare var diskussionen så gott som uteslutande inriktad på gärningsmannen, medan brottsoffret kom i skymundan. Intresset för brottsoffer har ökat genom åren.

Brottsoffret är viktigt i processen, för det är oftast han/hon som har mest information rörande brottet. Det är också viktigt att brottsoffret behandlas på ett bra sätt från samhället, för att förtroendet för rättssystemet och samhället ska upprätthållas.

8.1.2 Ersättning för rymnings-skador

Redan år 1948 införde man ett system för ersättning för skador orsakade av intagna på ungdomsvårdsskolor, kriminalvårdsanstalter och allmänna vårdanstalter för alkoholmissbrukare. Det s.k. rymningsanslaget togs med i stadsbudgeten 1948/49. När rymningsanslaget tillkom ansåg man att regleringen skulle betraktas som provisorisk och prövning om ersättning skulle göras i varje enskilt fall. Från rymningsanslaget utgick skälig ersättning till skadelidande för skada som orsakats av intagen som avvikit från skola eller anstalt eller lämnat denna för t.ex. permission. Ett av skälen till att ersättningssystemet infördes var att förbättra ryktet rörande ungdomsvårdsskolor, kriminalvårdsanstalter och allmänna vårdanstalter för alkoholmissbrukare. Man ansåg att befolkningen som bodde nära dessa anstalter löpte större risk för skada och för att dessa anstalter inte skulle väcka oro hos den närliggande befolkningen infördes ett ersättningssystem som skulle ersätta de skador som kunde uppkomma vid rymningar. Kriminalvården strävade också vid samma tid efter mer öppna vårdformer och detta kunde medföra fler rymningar och till följd av det fler skador. Kostnaderna för de skador som uppkom ansågs ändå små i förhållande till fördelarna med en öppen vårdform. Det ansågs därför rimligt att staten skulle stå för den ersättningen. Regeringen administrerade till en början rymningsanslaget, men i mitten av 1970- talet tog

socialstyrelsen över denna uppgift. Ersättning bestämdes i regel utifrån skadeståndsrättsliga principer. Full ersättning betalades som regel ut, om det inte fanns en försäkring.⁷⁵

Vid sidan om rymlingsanslaget började från år 1971 ersättning betalas ut från staten för vissa personskador till följd av brott. Justitiedepartementet utarbetade år 1970 en promemoria angående ersättning av allmänna medel åt brottsoffer. Man föreslog att de som drabbats av en personskada till följd av brott skulle få ersättning ur allmänna medel. Innan ersättningen betalades ut skulle en behovsprövning göras och endast de som hade behov av ersättning skulle få det av staten. Syftet med ersättningen var att täcka socialt ömmande behov. Normalt sett skulle bara ekonomiska skador ersättas, som t.ex. sjukhuskostnader och inkomstförlust. Undantagsvis ersattes även ideella skador. När en personskada lett till döden kunde efterlevande få ersättning för förlust av underhåll. Justitiedepartementets förslag ledde fram till en proposition som godkändes av riksdagen. Bestämmelserna meddelades genom kungörelse (1971:505) om allmänna medel för personskada på grund av brott, 1971 års kungörelse. Ärendena om ersättning prövades av regeringen utifrån det behovsprövade systemet man hade valt.⁷⁶

En ökad möjlighet till ersättning till brottsoffer från allmänna medel aktualiserades igen av riksdagen 1974. Man tillsatte en brottsskadeutredning, som lämnade ett betänkande 1977 (SOU 1977:36, Ersättning för brottsskador.). Utredningen föreslog att systemen, avseende ersättning för personskada till följd av brott och rymlingsskador, skulle slås samman till ett system. Denna brottsskadeersättning skulle ges om brottet begåtts i Sverige, eller vid personskada för brott utomlands mot en person med hemvist i Sverige. Ersättning skulle utgå om alla andra möjligheter att få ersättning var uttömda, alltså att den skadelidande inte kunde få ersättning från gärningsmannen eller från försäkringsbolag. Den tidigare behovsprövningen skulle tas bort och ersättningen skulle utgå enligt skadeståndsrättsliga principer om full gottgörelse för skadan, med vissa begränsningar. Prövning av ärenden om ersättning skulle ske av en nyinrättad myndighet, Brottskadenämnden. Brottskadeutredningens förslag ledde till en proposition som antogs av riksdagen. Brottskadelagen trädde i kraft år 1978.⁷⁷

⁷⁵ Billström m.fl., Brottsfrets rätt, s. 285 ff

⁷⁶ SOU 1977:36 s. 50

⁷⁷ Billström m.fl., Brottsfrets rätt, s. 285 ff

8.2 Förutsättningar för brottsskadeersättning

8.2.1 Brottskadlagen

Personer utsatta för brott har ofta i praktiken sämre möjligheter än andra skadelidande att få ut det skadestånd som de är berättigade till. Skadeståndsreglerna ger ett bristfälligt skydd vid brottsskador, eftersom det t.ex. inte alltid står klart vem gärningsmannen är. Även om gärningsmannen är känd är det ofta att gärningsmannen är oförmögen att betala det skadestånd den skadelidande är berättigad till. I vissa fall har gärningsmannen i och för sig en ansvarsförsäkring, men den täcker i regel inte skada som orsakats av brott. Syftet med BrL var vid dess tillkomst att förbättra brottsoffers ställning i ersättningsfrågor.

Enligt BrL 1 § utgår ersättning från statsmedel för skada till följd av brott. Staten går alltså in som en garant för skadelidande som orsakats av skada till följd av brott, om skadelidande inte kan få ersättning från annat håll. I de fall där gärningsmannen är okänd eller inte kan betala och alla andra möjligheter, t.ex. genom försäkring, till full ersättning är uttömda kan skadelidande alltså få ersättning från staten.⁷⁸ Om gärningsmannens dömts och domen vunnit lagakraft får målsägande/skadelidande en förfrågan från kronofogdemyndigheten om hjälp att driva in skadeståndet. Om kronofogdemyndighetens försök att driva in skadeståndet visar att gärningsmannen saknar tillgångar, kan skadelidande vända sig till staten genom Brottsoffermyndigheten.⁷⁹

8.2.2 Skada till följd av brott

Brottskadlagen ersätter, enligt BrL 1 § 1 st., skada till följd av brott. Vid bedömning om brottsskadeersättning ska utgå tillämpas skadeståndsrättsliga principer. För att handlingen ska vara en följd av brott krävs att den både uppfyller de objektiva förutsättningarna i BrB, men även de subjektiva förutsättningarna, som uppsåt eller oaktsamhet. Om någon av ansvarsfrihetsgrunderna i BrB 24 kap. föreligger, vilka utesluter straffbarhet, kan inte heller brottsskadeersättning betalas ut. Det krävs dock inte enligt BrL att någon döms för brottet för

⁷⁸ Prop. 1977/78:126 s. 7 f

⁷⁹ www.brottsoffermyndigheten.se

att ersättning ska betalas ut.⁸⁰ För att skadan ska vara till följd av brott krävs också att det föreligger ett orsakssamband, kausalitet, mellan brottet och skadan. Handlingen ska alltså vara nödvändig för att skadan ska ha uppstått. Likaså skulle inte skadan ha inträffat om inte handlingen utförts. Detta är en förutsättning för att skadan ska vara till följd av brott. Det krävs inte bara att det finns ett samband mellan brottet och skadan. Det krävs också att sambandet, kausaliteten, är adekvat. Med detta innebär att skadan är en beräknelig följd av handlingen, att den ska ligga i ”farans riktning”. Skador som uppstår av en slump faller därmed utanför skadeståndsskyldigheten.⁸¹ Brottsoffermyndigheten gör en självständig bedömning av ärendena för att utreda om brott har begåtts som har orsakat skadan. De är alltså inte bundna av en eventuell dom i domstol. Detta för att brottsskadeersättningen inte i alla avseenden följer reglerna för skadestånd.⁸² Det krävs inte att gärningsmannen är känd för att ersättning ska betalas ut. De svårigheter som då kan uppkomma är att det kan vara svårt att utreda om skadan uppkommit genom brott.⁸³

8.2.3 Personskada och sakskada

Ersättning betalas, enligt BrL, för personskada. Begreppet i BrL ska ha samma innebörd som inom skadeståndsrätten. Det kan vara fysiska skador, men även psykiska skador till följd av ett brott. Som personskada ersätts även skador på kläder, glasögon eller andra föremål som den skadelidande bar på sig vid skadetillfället. Ersättning betalas även ut för skada som uppkommit genom allvarlig kränkning vid brottet. Detta innebär en kränkning som är ett lidande och som tillfogats genom ett brott, som typiskt sett är ett integritetskränkande brott. Exempel på dessa brott är sexualbrott, andra våldsbrott och ärekränkingsbrott. Förmögenhetsbrott räknas i regel inte medföra en allvarlig kränkning, om inte brottet samtidigt innebär en kränkning av den personliga integriteten, som vid exempelvis rån, utpressning och väskryckning.⁸⁴

Sakskada ersätts som regel inte, om inte skadan orsakats av person intagen på kriminalvårdsanstalt, eller på annat sätt är frihetsberövad inom rättsväsendet, enligt BrL 3 §. Ofta rör det sig om tillgrepp av bilar eller andra forskaffningsmedel, eller inbrott.

⁸⁰ Conradi, Brottskadlagen. Kommentarer och rättsfall, s. 14 f

⁸¹ Billström m.fl., Brottsfrets rätt, s. 292 f

⁸² Prop. 1977/78:126 s. 44

⁸³ Conradi, Brottskadlagen. Kommentarer och rättsfall, s. 14 f

⁸⁴ Prop. 1977/78:126, s 83

Brottsskadeersättningen lämnas i de flesta fall oftast för självrisk på försäkringen, eller för andra delar som vanlig försäkring inte täcker. Endast i vissa få fall saknar skadelidande försäkring och i då betalas brottsskadeersättning för hela sakskadorna. Större ersättning för sakskada betalas därför sällan ut från Brottsoffermyndigheten.⁸⁵ Sakskada kan, enligt 4§ BrL, dock utbetalas, även om skadan inte orsakats av den grupp av intagna som nämns ovan. Det gäller de fall där skadelidande möjligheter att försörja sig allvarligt äventyras p.g.a. skadan eller när ersättning annars anses särskilt angelägen. BrL 4 § tillämpas främst vid s.k. åldringsbrott, där det är särskilt angeläget att lämna ersättning. Det kan röra sig om väskryckningar eller tillgrepp från äldre människor, som t.ex. när gärningsmän tränger sig in i en äldre persons bostad och tillgriper värdeföremål. Regeln kan även tillämpas om en person har fått sitt hem förstört i t.ex. en mordbrand och saknar försäkringsskydd. Ersättning kan då lämnas för kläder och nödvändigt bohag.⁸⁶

8.2.4 Polisanmälan och ansökan om brottsskadeersättning

Enligt BrL 14 § 3st. ska brottet ha anmälts till polis eller åklagare för att ansökan om brottsskadeersättning ska prövas. Ansökan kan dock prövas utan att sådan anmälan har gjorts, men då krävs att den sökande haft giltiga skäl att inte göra en polisanmälan. Bakgrunden till regeln är att polisutredningen ofta är central och av stort värde i prövning om ersättning. Genom en polisanmälan kan grundläggande uppgifter säkras, som i vissa fall kan utgöra den enda bevisningen för att ett brott har begåtts och att viss skada har uppkommit till följd av detta brott. Det finns inga krav när en polisanmälan ska vara gjord vid ansökningstillfället, man kan göra en anmälan senare, men det är oftast lättare att säkra bevis och få de grundläggande uppgifterna om en snabb polisanmälan görs. En polisanmälan kan till och med göras efter ansökan om brottsskadeersättning. Det finns i vissa fall godtagbara skäl att anmälan inte har gjorts och då utgör inte detta hinder mot att ansökan om brottsskadeersättning prövas. Godtagbara skäl kan tex. vara fall där polisen utan anmälan fått kännedom om händelsen och utrett saken.⁸⁷

⁸⁵ Brottsoffermyndighetens referatsamling s. 19

⁸⁶ Brottsoffermyndighetens referatsamling s. 20

⁸⁷ Prop. 1977/78:126 s. 53 f

Ärenden om brottsskadeersättning prövas av Brottsoffermyndigheten, som ersatte den tidigare Brottsskadenämnden. Vid ansökan om brottsskadeersättning ska sökanden lämna in ett underskrivet ansökningsformulär som tillhandahålls av Brottsoffermyndigheten. I ansökan ska uppgifter om sökandens person, brottet, uppkomna skador, den ersättning som yrkas och försäkringsförhållanden m.m. finnas med. Till ansökan ska även material som behövs för att bedöma ärendet skickas med.⁸⁸

8.2.5 Ansökningstider

Tidigare skulle ansökan om brottsskadeersättning göras två år från det att brottet begick. Regeln innebar problem i praktiken, eftersom det inte sällan tog längre tid än två år från att brottet begicks, till att ärendet var färdigbehandlat inom rättsväsendet. Ansökningstiden ändrades därmed 1999 till att tidsfristen om två år skulle gälla från att ärendet avslutats hos polis, åklagare eller domstol. Detta innebär att ansökan ska göras två år från lagakraftvunnen dom, eller två år från att förundersökningen lades ner eller avslutades, om inte åtal väckts. Detta gäller även om polisanmälan gjorts senare än två år från att brottet begicks. Om förundersökning aldrig inleds är tidsfristen två år från att brottet begicks. I de fall där utredning enligt LUL 31 § inleds, men ingen förundersökning, räknas tiden från när brottet begicks.

Det finns en ventilregel som ger möjlighet till prövning av ansökan, även om den kommit in för sent. För att ansökan ska prövas i dessa fall krävs att synnerliga skäl för att ansökan kommit in för sent föreligger. Denna regel ska bara tillämpas undantagsvis och främst på situationer där sökaren inte själv kan råda över situationen. Det kan vara fall där det anses orimligt eller stötande att kräva att ansökan skulle ha gjorts i tid. Exempel kan vara ett barn som blivit utsatt för misshandel eller sexuella övergrepp och där rättegång hålls i nära anslutning till brottet. Barnet är i dessa fall helt beroende av att en vuxen lämnar in en ansökan om brottsskadeersättning. Det vore orimligt att neka prövning av en ansökan för att den kom in för sent, om ansökan sker när barnet blivit äldre och behovet av ersättningen har gjort sig gällande. Synnerliga skäl kan även föreligga om ansökaren lider av en allvarlig sjukdom och av den anledningen inte kan lämna in ansökan i tid. Synnerliga skäl anses inte

⁸⁸ Brottsoffermyndighetens referatsamling s. 8

föreligga om anledningen till att ansökan kommit in för sent är att ansökaren inte känt till systemet med brottsskadeersättning.⁸⁹

8.3 Prövning av ärende om brottsskadeersättning

8.3.1 Handläggning av ärendet

Brottsoffermyndigheten har en brottsskadeenhet som handlägger brottsskadeärenden. Brottskadeenheten är indelad i rotlar där varje rotel leds av en jurist, som till sin hjälp även har en beredningsjurist. Beredningsjuristen kontrollerar formalia och utreder ärendet. Utredningen innebär bl.a. att kontrollera skadevållarens betalningsförmåga, att kontrollera om domar vunnit lagakraft, att inhämta medicinsk utredning och att klargöra yrkanden och försäkringsförhållanden för den sökande. Myndigheten har själva möjlighet att inhämta yttranden från t.ex. sakkunniga läkare. När beredningsjuristen utrett ärendet lämnas det till rotelinnehavaren. Beredningsjuristen lämnar ofta också ett förslag till beslut i samband med att ärendet överlämnas. De flesta beslut fattas av rotelinnehavaren, efter föredragning av beredningsjuristen.⁹⁰

När ärenden rör större belopp eller är av svårare karaktär kan de avgöras av generaldirektören. I de fall när huvudfrågan är av principiell betydelse eller ärendet annars är av större vikt avgörs ärendet av Brottsoffermyndighetens nämnd. Nämnden består av verksamma domstolsjurister, särskilt sakkunniga i försäkringsfrågor och riksdagsledamöter. Ordföranden och vice ordföranden i nämnden ska vara eller ha varit ordinarie domare. Nämnden får avgöra när avgörandet kommer att ändra rådande praxis eller på annat sätt skapa ny praxis. Nämnden får även avgöra andra ärenden, t.ex. om sökanden direkt i ansökan begär att ansökan ska prövas av nämnden.⁹¹

I brottsskadeärenden förekommer inget tvåpartsförhållande. Skadevållaren, i de fall denne är känd, informeras inte om pågående prövning av brottsskadeersättning hos myndigheten. Skadevållaren kan i efterhand bli kontaktad av myndighet rörande regresskrav, eftersom myndigheten i samband med betalning av ersättning till sökanden tar över skadeståndsfordran

⁸⁹ Prop. 1998/99:41 s. 45 f

⁹⁰ Brottsoffermyndighetens referatsamling s. 7

⁹¹ Prop. 1998/99:41 s. 19

mot skadevällaren. Brottsoffermyndigheten har dock som ambition att i samband med beslut om brottsskadeersättning informera känd skadevällare om att staten har tagit över skadeståndsfördran.⁹²

8.3.2 Beslutsunderlag

När en ansökan om brottsskadeersättning skickas in till Brottsoffermyndigheten ska polisrapport, läkarutlåtande och andra handlingar som behövs för att pröva ärendet skickas med tillsammans med ansökan. Om det finns en dom att skadevällaren dömts till ett brott och/eller skadestånd bör denna också skickas med. Har ingen polisutredning gjorts ska annan utredning om skadans uppkomst skickas med.⁹³ Brottsoffermyndigheten får sällan in alla handlingar från sökanden som de behöver för att avgöra ett ärende. Man har utformat nya ansökningshandlingar för att tydligare förklara vilka handlingar de kan behöva få in, men ofta har sökande svårt att avgöra vilka handlingar som krävs. Vilka handlingar som krävs beror till stor del på vad sökanden kräver. Det kan också bero på omständigheterna vad som behövs, det kan t.ex. vara förundersökningshandlingar, domar, läkarutlåtanden. Utredning angående skadevällarens betalningsförmåga kan ibland behövas om det är en känd gärningsman. Detta visas oftast genom handlingar från kronofogdemyndigheten om att skadevällaren inte har utmättningsbar egendom. När det gäller sveda och värk och kränkingsersättning behövs i princip bara handlingar för att visa att ett brott är begånget mot sökanden. Vissa medicinska handlingar för att visa skadan kan också behövas för fysiska skador. När det gäller inkomstförlust behöver myndigheten utredning från arbetsgivaren eller andra handlingar som visar att man haft eller har en inkomstförlust p.g.a. skadan.⁹⁴

Den största delen av beslutsunderlagen tillhandahålls alltså av sökanden själv.

Brottsoffermyndigheten är ingen brottsutredandemyndighet, men lägger dock ner visst arbete för att efterforska om det finns mer material att hämta hos t.ex. skola och socialtjänst. Ofta framgår det av ansökan om det kan finnas mer material som kan vara av nytta för prövningen av ärendet.⁹⁵ Myndigheten kan hjälpa sökanden att få fram utredningar av betydelse, som inte polisen har fått fram. Det kan t.ex. vara utredningar som socialtjänsten eller barn och

⁹² Brottsoffermyndighetens referatsamling s. 8 f

⁹³ 2§ Brottskadeförordning (1978:653)

⁹⁴ Telefonsamtal, Rubing, Brottsoffermyndigheten

⁹⁵ Telefonsamtal, Lundgren, Brottsoffermyndigheten

ungdoms psykiatrien har gjort. Ett stort problem i många fall är dock sekretessen. Ibland kan man dock från sådana utredningar få fram uppgifter om händelseförloppet eller uppgifter om gärningsmannens inställning, utan att sekretessen sätts ur spel. I de fall myndigheten har få uppgifter från sökanden kan uppgifter från sådana utomstående utredningar vara nödvändiga för att bekräfta eller avvisa rätten till ersättning. Om polisen gjort utredning för socialtjänstens räkning kan endast målsäganden/brottsoffret få ut uppgifter i avslutad utredning⁹⁶. Brottsoffermyndigheten kan inte själva begära att få tillgång till dessa uppgifter.

8.3.3 Kostnad för utredning

Kostnad för utredning som sökanden tar fram, t.ex. med hjälp av ett ombud, ersätts normalt inte av Brottsoffermyndigheten. Enligt 15 § BrL kan dock kostnad för utredning ersättas av Brottsoffermyndigheten om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt. Detta innebär inte att ersättning rutinmässigt ska betalas ut i de fall rättshjälp inte har beviljats. Särskilda skäl kan föreligga om sökanden haft kostnader för utredning som begärts av Brottsoffermyndigheten. I vissa fall har ersättning även beviljats där stor del av brottsskadeersättningen annars skulle gå till att betala biträde.⁹⁷

8.3.4 Utpekad gärningsman

För att ersättning ska betalas och gärningsmannen är känd, alltså sökanden vet vem som begått brottet, krävs i princip en fällande dom eller beslut om åtalsunderlåtelse. När en person pekar ut en gärningsman och det ser ut som ett brott är begånget, men den misstänkte blir friad från anklagelserna, kan målsägande få svårt att få ersättning. Detta kan ske genom att åtalet leder till en friande dom eller att förundersökningen läggs ned för att brott ej är styrkt. Sökanden kan då inte få ersättning, eftersom inget brott är begånget. Detta oavsett om sökanden har skador som talar för att ett brott är begånget. Brottsoffermyndigheten kan inte betala ersättning för brott begånget av utpekad gärningsman, om denne blivit friad från anklagelser. Detta eftersom gärningsmannen då skulle anses som dömd, utan att vara part i processen och utan att ärendet prövas inom rättsväsendet. Det skulle vara en fara för

⁹⁶ Se avsnitt 6.5.3

⁹⁷ Conradi, Brottskadlagen. Kommentar och rättsfall, s. 93

rättssäkerheten.⁹⁸ Sökandens skador kan ha uppkommit på annat sätt än genom brott och det berättigar inte till brottsskadeersättning från Brottsoffermyndigheten. Det är till viss del upp till målsägande att medverka i polisutredningen, så att nya vägar till eventuella misstänkta öppnas, om inte målsäganden är helt säker på gärningsmannen.⁹⁹

8.3.5 Gärningsman under 15 år

Vid bedömning om ett brott har begåtts finns det inga krav att gärningsmannen ska vara över femton år och därmed straffmyndig. Ett uppsåtligt brott räknas som ett brott, även om en gärningsman under femton år begått brottet och han inte kan straffas för det. En gärningsman under femton år kan bli skadeståndsskyldig för den gärning han eller hon har begått, även om de inte kan straffas för det. Vid oaktsamhetsbrott jämför man den minderåriges handlande med om en vuxen skulle ha handlat på samma sätt. Om man finner att handlandet skulle vara oaktsamt om en vuxen utfört handlingen anser man att kraven för ett oaktsamhetsbrott är uppfyllt. Det kan dock bli en annan bedömning om barnet är mycket litet eller om mognaden och det psykiska tillståndet hos barnet avviker från det normala. Kravet på uppsåt eller oaktsamhet anses då ofta inte uppfyllt.¹⁰⁰

Ett problem som dock finns är när den utpekade gärningsmannen är under 15 år och straffmyndig. Polisanmälan kan göras mot gärningsmän under 15 år, men en förundersökning inleds inte.¹⁰¹ Brottsoffermyndigheten kan i dessa fall av rättssäkerhetsskäl inte enbart gå på uppgifter i polisanmälan, eftersom det är en utpekad gärningsman och det i de fallen krävs dom eller beslut om åtalsunderlåtelse för att ersättning ska betalas ut. Eftersom ärenden när en straffmyndig person är misstänkt i regel inte prövas i rättsväsendet blir det problem i dessa fall. För att ersättning ska betalas ut i dessa fall kan det dock räcka med att den misstänkte gärningsmannen, i förhör eller utredning, erkänner eller på annat sätt medger att han eller hon utfört den misstänkta gärningen, eller att det finns vittnen som stödjer sökandens uppgifter. Detta blir återigen särskilt problematiskt när det gäller unga gärningsmän, eftersom en förundersökning inte inleds och det kanske aldrig hålls ett förhör. Sökanden har i dessa fall ingen chans att få ersättning, om det inte finns annan bevisning som

⁹⁸ Telefonsamtal, Rubing, Brottsoffermyndigheten

⁹⁹ Telefonsamtal, Lundgren, Brottsoffermyndigheten

¹⁰⁰ Prop. 1977/78:126 s. 38

¹⁰¹ Se avsnitt 6.1.3

stöder att den utpekade gärningsmannen begått brottet. Myndigheten kan hjälpa sökanden att få fram uppgifter från utredningar, men ofta blir istället sekretessen ett problem. Som nämnts tidigare kan målsägande få del av utredning som polisen utfört för socialtjänstens räkning för att få bevis i ersättningsärenden.¹⁰² När en sådan utredning finns har sökanden en bra chans att få bevisning som stöder händelseförloppet, så att brottsskadeersättning kan betalas ut. De beviskrav som myndigheten har är att det ska vara sannolikt att sökanden har fått skador genom brott utfört av den utpekade gärningsmannen. Det ska alltså överväga, alltså mer än 50 %, för den sökandes fördel.¹⁰³

8.3.6 Okänd gärningsman

I de fall gärningsmannen är okänd får Brottsoffermyndigheten självständigt bedöma om sökanden utsatts för brott. Man gör bedömningen utifrån förundersökningshandlingar, medicinsk dokumentation och uppgifter som sökanden själv har lämnat. Utgångspunkten i bedömningen är polisanmälan och man litar i regel på dessa uppgifter, om det inte finns andra uppgifter som talar emot. Det kan krävas viss medicinsk dokumentation för att visa att skador finns. Om det inte finns några betänkligheter om att ett brott är begånget och att skadorna uppkommit i samband med brottet betalas ersättning ut. Beviskravet som ställs är relativt lågt - det räcker att övervägande sannolikhet att skadorna uppkommit genom brott. De ärenden som hamnar hos Brottsoffermyndigheten när det gäller okända gärningsmän är främst de fall där skadelidande inte har en försäkring eller där försäkringsbolagen av olika anledningar inte till fullo betalat ersättning för skadan

Sökanden kan ha pekat ut en person som han eller hon tror är gärningsman, eftersom sökanden har känt igen person på något sätt. Det finns i dessa fall alltså en *tänkbar* gärningsman, men som inte är utpekad med säkerhet. Om förundersökningen skulle läggas ned eller den tänkbara gärningsmannen skulle få en friande dom, stänger detta inte vägen till brottsskadeersättning. Den friande domen eller nedläggningen av förundersökningen innebär i dessa fall att gärningsmannen är okänd. Sökanden har då lättare att få ersättning, eftersom det endast krävs att visa att ett brott är begånget och att det har orsakat vissa skador.¹⁰⁴

¹⁰² Se avsnitt 6.5.3

¹⁰³ Telefonsamtal, Rubing, Brottsoffermyndigheten

¹⁰⁴ Telefonsamtal, Lundgren, Brottsoffermyndigheten

8.3.7 Storlek på brottsskadeersättning

Brottsskadeersättningen bestäms efter skadeståndsrättsliga principer. Brottsoffermyndigheten är inte bunden av en dom rörande samma skadehändelse. Om domstolen sakprövat skadeståndet beslutar oftast myndigheten i enlighet med domstolen, särskilt om det är ett hovrättsavgörande. Brottsskadeersättningen blir alltså samma som det utdömda skadeståndet. Brottsoffermyndigheten frångår domstolsavgörandet när rättstillämpningen i domstol inte varit helt korrekt, när det utdömda skadeståndet klart avviker från rådande praxis avseende ersättningsnivåer eller när myndigheten kan grunda sitt beslut på uppgifter som inte var kända för domstolen. En tid har förflutit mellan domstolen har beslutat en dom och Brottsoffermyndigheten ska besluta om brottsskadeersättning. Det är därför viktigt att myndigheten inte är bunden av beloppet i domen, eftersom nya omständigheter kan ha kommit fram under denna tid. Likaså är det viktigt att myndigheten inte är bundna vid den utdömda summan, då utdömda skadestånd kan avvika från rådande skadeståndspraxis. Detta eftersom det råder avtalsfrihet och om skadelidande i domstol begär en viss summa, utdöms i regel denna summa om skadevällaren godtar summan, trots att den inte är i enlighet med rådande skadeståndspraxis.¹⁰⁵

I ärenden rörande personskada använder Brottsoffermyndigheten, liksom domstolarna, Trafikskadenämndens tabeller för att avgöra storleken på ersättning för sveda och värk, lyte och men samt olägenheter eller särskilda olägenheter i övrigt. Myndigheten lämnar endast ersättning för olägenheter i övrigt om invaliditeten överstiger tio procent. När invaliditeten ligger mellan fem till tio procent ger man ökad ersättning för lyte och men. Avseende kränkingsersättning har Brottsoffermyndighetens en egen bedömning avseende ersättningen. Myndighetens praxis har också blivit vägledande för domstolarna i deras beslut om kränkingsersättning vid brott.¹⁰⁶

¹⁰⁵ www.brottsoffermyndigheten.se

¹⁰⁶ Brottsoffermyndighetens referatsamling s. 9 f

8.3.8 Omprövning av beslut

Ett beslut om brottsskadeersättning kan inte överklagas, men det kan omprövas. Sökanden kan, enligt BrL 14b §, begära att ärendet omprövas i nämnden, om det tidigare avgjorts av generaldirektören eller tjänsteman vid myndigheten. Myndigheten kan också själva ändra ett beslut om de finner att beslutet är oriktigt p.g.a. nya omständigheter eller annan anledning, om det kan ske utan nackdel för den sökanden.¹⁰⁷ Om det skulle vara uppenbart att ett beslut, efter sökandens begäran, ska ändras är det inte obligatoriskt att detta går till nämnden. Ändringen kan i dessa fall ske direkt av generaldirektören eller av tjänsteman.¹⁰⁸

8.4 Brottsoffermyndighetens framtida uppgifter

En ny utredning har gjorts för att utreda Brottsoffermyndighetens uppgifter och vilka uppgifter myndigheten ska ha i framtiden. Brottsoffermyndigheten kommer fortfarande handlägga ärenden om brottsskadeersättning. Dessa ärenden förväntas öka i och med att systemet om brottsskadeersättning blir mer välkänt och att försäkringsbolagen ändrat eller kommer att ändra sina villkor. Från att tidigare bedöma varje enskilt fall utifrån skadeståndsmässig bedömning utgår istället ersättning från försäkringsbolagen utifrån förutbestämda tabeller. Detta kan innebära att försäkringstagaren inte blir fullt ersatt för sin skada och därmed ansöker om brottsskadeersättning för den del som inte betalades ut genom försäkringen.¹⁰⁹

Brottskadeersättningen föreslås också omfatta mer skador än tidigare. Förslag finns att det ska ges ökade möjligheter till skadestånd i samband med hot och våld mellan närstående. Detta innebär, enligt en ny bestämmelse i SkL, att den som begår brott som innebär våld eller hot eller annat allvarligt angrepp mot närstående eller tidigare närstående ska ersätta målsägandes kostnader för skyddsåtgärder mot ny brottslighet. Skyddsåtgärderna kan bestå i flyttning, byte av lås, installation av larm, m.m. Brottet måste vara av viss svårighetsgrad och skyddsåtgärderna skäliga i förhållande till brottet för att ersättningsskyldighet ska föreligga. Brottskadeersättningen föreslås omfatta dessa skyddsåtgärder i de fall målsägande inte kan få skadeståndet från gärningsmannen. Ersättning för brott mot närstående ersätts i regel inte av

¹⁰⁷ Prop. 1998/99:41 s.19

¹⁰⁸ Prop. 1998/99:41 s. 47

¹⁰⁹ SOU 2004:61 s. 87

försäkringsbolagen, eftersom hemförsäkringen inte ersätter skada som en försäkringstagare orsakar en annan försäkringstagare, när båda omfattas av samma försäkring. Det gäller när målsägande bor tillsammans med gärningsmannen och det är också bl.a. de fall den nya bestämmelsen i SkL avser att skydda. Ersättning ska därför lämnas direkt av Brottsoffermyndigheten om inte gärningsmannen själv kan betala.¹¹⁰

Utredningen föreslår också att ersättning ska kunna lämnas i andra situationer. Ersättning för barn som bevittnar våld mot en närstående person, när brottet är ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i dess förhållande till en närstående person. Ersättningen ska i dessa fall bestämmas utifrån en objektiv bedömning av hur allvarligt brottet barnet har bevittnat var. Ersättningen föreslås därmed utgå med ett schablonbelopp. Ersättning föreslås också i vissa fall kunna lämnas till hotade personer, när det finns en påtaglig risk att de utsätts för brottslighet mot liv, hälsa, frihet eller frid. Ersättning ska så utgå som personsäkerhetsersättning i speciella fall för kostnader och förluster p.g.a. hoten. Brottsoffermyndigheten ska pröva dessa ärenden och ett engångsbelopp föreslås utgå.¹¹¹

Tendensen tycks vara att ersättningsskyldigheten utvidgas till att omfatta en större personkrets. Det är inte bara de som direkt är drabbade av en skada som har rätt till ersättning, utan även de som indirekt drabbas, som när barn bevittnar våld mot en närstående. Detta följer den trend som tidigare utvecklats genom att vi bl.a. fick regler som gav närstående rätt till ersättning när nära anhörig fått skador som lett till döden.¹¹²

¹¹⁰ SOU 2004:61 s. 85

¹¹¹ SOU 2004:61 s. 85 f

¹¹² SkL 5 kap. 2 §

9 Slutsats

Ett brottsoffer är alltid ett brottsoffer, oavsett ålder. Likaså är konsekvenserna av ett brott för brottsoffret oberoende av gärningsmannens ålder. Trots detta är det i vårt samhälle till viss del så att brottsoffer har svårare att tillgodogöra sig sina rättigheter när det blir utsatta av brott av en viss åldersgrupp. Det är främst den gruppen där gärningsmännen är under 15 år. Det är svårt att få uppgifter hur ofta gärningsmän under 15 år misstänks för brott, eftersom det inte registreras i belastningsregistret eller i misstankeregistret. En uppgift från en studie i Malmö och Stockholm visar dock att vid personrån, som är ett utpräglat ungdomsbrott, var 25- 30 % av de misstänkta under 15 år. Det kan alltså, inom vissa typer av brott, vara en relativt stor del gärningsmän under 15 år och därmed också en stor del brottsoffer som drabbas av dessa unga gärningsmäns brott. Vissa uppgifter talar också för att dessa unga gärningsmän utsätter jämnåriga för brotten, alltså blir det också ofta unga brottsoffer.

När det gäller hanteringen inom rättsväsendet finns det särskilda regler när det gäller unga gärningsmän, som är straffmyndiga. De fall där gärningsmännen är över 15 år vållar inga större problem avseende ersättning. Förundersökning ska göras om det finns en misstänkt och det finns omständigheter som föranleder brottsmisstanke. Det särskilda kravet på skyndsamhet som finns för unga gärningsmän kan även vara till fördel för brottsoffret. Detta eftersom processen går fortare och då går det också fortare för brottsoffret att få ersättning för skadorna. Det större utrymme för åtalsunderlåtelse och möjlighet till strafföreläggande istället för åtal, som finns avseende unga gärningsmän, leder inte till sämre möjligheter till ersättning från försäkringsbolag och från Brottsoffermyndigheten. När det gäller strafföreläggande, och det finns ett enskilt anspråk, läggs dessa samman och strafföreläggandet får samma verkan som en dom. Det kan finnas en viss risk för att medlingen mellan gärningsmannen och brottsoffret (målsägande) leder till att målsägande ger efter för sitt anspråk. En fördel med strafföreläggande med enskilt anspråk är dock att processen går fortare och målsägande kan få skadeståndet fortare. Om det efter överenskommelse om strafföreläggande skulle visas sig att gärningsmannen inte kan betala, kan ersättning betalas från försäkringsbolag eller från Brottsoffermyndigheten, eftersom strafföreläggande får samma verkan som en lagakraftvunnen dom. Ett beslut om åtalsunderlåtelse är också tillräckligt för försäkringsbolag och Brottsoffermyndigheten att visa att gärningsmannen funnits skyldig och ersättning kan betalas ut. Målsägande kan också i dessa fall få uppgifter från förundersökningen om det

behövs för ett skadeståndsanspråk. Det är sammanfattningsvis inga större problem avseende ersättning när gärningsmannen är under 15 år.

I de fall gärningsmännen är under 15 år är de inte aktuella för insatser från rättsväsendet, utan det är socialtjänstens uppgift att hjälpa och stödja dessa unga personer. En förundersökning inleds inte, eftersom personen inte är straffmyndig. De åtgärder som kan bli aktuella är de från socialtjänsten, eftersom brott kan innebära ett tecken på en ogynnsam utveckling hos barnet. Utredningen om barnet begått brottet eller inte är inte alltid avgörande för socialtjänstens insatser, utan det kan vara andra förhållanden som spelar in. Socialtjänsten behöver alltså inte alltid utreda om ett brott begåtts, och deras arbetssätt är inte heller utformat efter det. Ett stort problem rörande socialtjänsten är också att i princip allt material är sekretessbelagt. I vissa fall inleds, med begäran från socialtjänsten, en LUL- utredning mot gärningsmän under 15 år och i vissa mycket få fall förs en bevistalan mot den unga. När sådana utredningar eller talan förs finns dokumentation, som även brottsoffret kan använda sig av i ersättningsärenden. Oftast leder förmodligen en polisanmälan mot en person under 15 år inte till någon utredning inom rättsväsendet och detta leder, ur ersättningsrättslig synvinkel, till att en viktig dokumentation uteblir. Dokumentationen från rättsväsendet kan inte ersättas av annan dokumentation, eftersom det endast är rättsväsendet som kan avgöra om en person gör sig skyldig till brott. Dokumentation från skola eller läkarutlåtande kan klargöra om ett brott är begånget mot skadelidande och detta är tillräckligt om det inte finns en utpekad gärningsman. Det är då konstaterat att ett brott är begånget och gärningsmannen är okänd. Ersättning kan därför betalas från försäkringsbolagen eller från Brottsoffermyndigheten. I detta avseende gäller samma förutsättningar för alla som blivit utsatta för ett brott där gärningsmannen inte är känd, eller inte med klarhet är känd. Här får inte unga brottsoffer, utsatta av unga förövare, en sämre ställning än vuxna brottsoffer. Skillnaden blir dock när det finns en utpekad ung gärningsman, eftersom det inte finns dokumentation om att just den unga gärningsmannen begått brottet. Uppgifter från bl.a. Stödcentrum i Göteborg talar om att många av de unga brottsoffren känner till förövaren, eftersom många brott begås i skolan eller hemområdet. När de i polisanmälan, om en sådan görs, uppger att de vet vem gärningsmannen är, försämrar de därmed sina chanser att få ersättning. Detta eftersom vissa försäkringsbolag och Brottsoffermyndigheten, när det är en utpekad gärningsman, kräver en dom eller beslut om åtalsunderlåtelse. Ersättning kan dock lämnas om övriga uppgifter, t.ex. vittnesuppgifter, talar för att den utpekade gärningsmannen begått brottet, eller om gärningsmannen själv erkänner brottet. Men eftersom förundersökning aldrig inleds, när det gäller gärningsmän under 15 år,

finns det oftast ingen dokumentation av dessa uppgifter och detta leder till att dessa brottsoffer inte har en chans att få ersättning från Brottsoffermyndigheten eller från vissa försäkringsbolag.

Det finns idag en tendens till förändring hos försäkringsbolagen. Folksam och Trygg- Hansa har under de senaste åren ändrat sina villkor och frångår att bedömningen ska ske på skadeståndsrättslig grund och jag tror att de andra försäkringsbolagen snart kommer att följa efter. Villkoren liknar nu olycksfallsförsäkringar, där det utgår schablonbeloppen efter vilket brott man blivit utsatt för. Fördelen med de nya villkoren är att det krävs mindre resurser för att utreda om gärningsmannen är känd eller om han eller hon kan betala. Försäkringsbolagen kan snabbare avgöra om försäkringstagaren har rätt till ersättning eller inte och vissa ärenden kan till och med avgöras direkt på telefon. Handläggningstiden bör därför bli kortare vilket innebär besparingar för försäkringsbolagen och det innebär också fördelar för försäkringstagarna genom att de kan få ersättning fortare och de behöver inte vänta att utdragna processer inom rättsväsendet blir färdiga. Nackdelarna de nya villkoren innebär är att det finns risk att bolagen snävar in villkoren till att omfatta ett mindre antal brott. Eftersom beloppen är schabloniserade bedöms inte heller varje fall för sig, utan det är ett fast belopp som betalas ut. Risken är då stor att hela skadan inte ersätts från försäkringsbolagen och då får försäkringstagaren vända sig till Brottsoffermyndigheten för den del försäkringen inte har täckt. Detta kommer att innebära mer belastning för myndigheten och även för skadelidande, som får söka ersättning på flera håll. Det nya villkoren förbättrar däremot ställningen för brottsoffers som blivit utsatta för brott av unga gärningsmän, eftersom det räcker att visa att de blivit utsatta för ett brott och har fått skador. Försäkringsbolagen som har de nya villkoren har inte heller ansett att det är ett stort problem med brott begångna av gärningsmän under 15 år, vilket de andra bolagen har hävdad. Bolagen kan gå direkt på försäkringstagarens uppgifter och rätten till ersättning kan visas genom en polisanmälan och läkarutlåtanden. I vissa fall kan också förundersökning krävas in, men det är främst de fall när utsagan är oklar och tvivelaktig och det inte finns annat som talar för att det försäkringstagaren hävdar har inträffat. I dessa fall har fortfarande brottsoffer för gärningsmän under 15 år ett sämre läge än andra.

Ersättningsrätten, när det gäller brottsskador, bygger till stor del på hur ett ärende behandlas i rättsväsendet. Detta för att det är rättsväsendet som ska vidta åtgärder om någon straffmyndig person begår ett brott. Det är också där brottet utreds och där till stor del dokumentation om

brottet sker. Skadorna, som eventuellt uppstår vid brottstillfället, är en följd av brottet. Likaså blir bedömningen av ersättning av brottsskadorna också en följd av att brottet behandlats i rättsväsendet. Detta är också naturligt, eftersom det måste vara ett brott för att man ska ha rätt till ersättning för brottsskador och det är rättsväsendet som ska utreda om brott begåtts. Dock bygger inte systemen på samma principer och detta kan vålla problem. I det straffrättsliga systemet är en av grunderna att man blir straffmyndig när man fyller 15 år. Innan en person är straffmyndig blir eventuella brott denna begår inte föremål för rättsväsendets åtgärder. Ersättningsrätten, däremot, har inte bestämda regler rörande när en person kan bli skadeståndsskyldig, även om det finns bestämmelse hur man ska bedöma om ett barn är skadeståndsskyldigt, beroende på barnets mognad m.m. Det finns i alla fall ingen åldersgräns, likt den inom straffrätten. En person under 15 år kan oftast bli skadeståndsskyldig för handlingar personen gör. Handlingarna kan också bestå i ett brott och skadeståndsskyldighet kan uppstå, även om personen inte kan straffas för det brottet. I och med att ersättningssystemen när det gäller brottsskador ofta är beroende av behandlingen inom rättsväsendet blir det problem när systemen inte bygger på samma principer och de olika principerna krockar. Så är fallet när gärningsmän under 15 år begår brott och orsakar skada. Brottsoffret har svårt att få fram dokumentation rörande brottet, eftersom en förundersökning aldrig inleds. Det kan också vara svårt att få fram annan dokumentation för att visa att brottet har begåtts. Ord står då mot ord och när det gäller ersättning är det den som begär ersättning som ska visa att han eller hon är berättigad till det.

Vilka konsekvenser får det för samhället? Det borde vara till fördel för samhället om åtgärder sattes in för att förbättra chanserna till ersättning i situationer med brottsoffer för unga gärningsmän, eftersom konsekvenserna av att inte få hjälp av samhället när man blivit utsatt för ett brott kan leda till kriminalitet och utanförskap som medför stora kostnader för samhället. Uppgifter tyder också på att en relativt stor del av vissa brotten begås av gärningsmän under 15 år och där också brottsoffren är unga. Jag har förståelse för att systemet ser ut som det gör, eftersom det rör sig om brottsskador. En myndighet som inte tillhör rättsväsendet kan inte betala ut ersättning för att en person begått ett brott, om inte brottet har prövats av rättsväsendet. Detta skulle leda till att den misstänkte blir ”dömd”, utan att ha fått sin sak prövad under de former som man har rätt till. Detta skulle vara en fara för rättssäkerheten. Försäkringsbolag och Brottsoffer myndigheten kan inte heller lägga ner för mycket resurser för att utreda ett ärende, för att få vittnesuppgifter eller den misstänktes inställning. Detta skulle ta för mycket resurser och detta skulle drabba hela

försäkringskollektivet genom högre premier, eller andra sökanden hos Brottsoffermyndigheten genom sämre service eller mindre medel för ersättning. Idag har dock vissa försäkringsbolag ändrat sina villkor, men det krävs ibland fortfarande bevis från rättsväsendet. Om en större förändring ska ske måste den, som jag ser det, ligga hos rättsväsendet. Ofta måste polisen göra en viss efterforskning för att identifiera en misstänkt gärningsman, för att där konstatera att han eller hon är under 15 år. I samband med detta skulle en uppgift om den misstänktes inställning kunna dokumenteras och detta skulle förbättra förutsättningarna för brottsoffren att få ersättning avsevärt. Jag inser också att det skulle krävas större resurser hos polisen för att detta skulle kunna genomföras och de står inför besparingar och effektiviseringar, som många andra myndigheter.

Eftersom ersättningssystemet för brottsskador är beroende av det straffrättsliga och processrättsliga systemet är det svårt att hitta en bra lösning för brottsoffer där förövaren är under 15 år. En förändring inom ersättningssystemet är svår att se. Det råd man i nuläget kan ge till brottsoffer för straffomyndiga gärningsmän är att inte uppge en gärningsman. Man kan uppge vem man *tror* är gärningsman, så att den utpekade endast är en *tänkbar* gärningsman. Detta trots att brottsoffret med säkerhet kan peka ut gärningsmannen. Det förbättrar förutsättningarna att få ersättning drastiskt, eftersom det inte ställs samma beviskrav om det en okänd gärningsman. Beviskrav som, när det gäller en utpekad gärningsman under 15 år, i princip är omöjliga att uppfylla, pga. att dokumentationen från rättsväsendet inte finns. Rådet om att inte berätta allt man vet strider dock mot en viktig förutsättning inom rättsprocessen, nämligen samarbetet med målsägande. Målsägande är den person som innehar den mesta informationen om brottet, förutom gärningsmannen. Denna information är nödvändig för att ett brott ska kunna utredas. Om målsägande uppger en gärningsman, men ändå håller vägarna öppna för andra tänkbara gärningsmän kan ändå den information som behövs för utredningen lämnas och målsägande har ändå större förutsättningar att få ersättning.

Frågan är om problemet med brottsoffer för unga gärningsmän är tillräckligt stort för att man ska försöka förbättra situationen. Till viss del kan det bli lättare att få ersättning från försäkringsbolagen i och med att villkoren ändras, men risken är stor att inte full ersättning betalas och då får brottsoffret också vända sig till Brottsoffermyndigheten. Åtgärderna för att förbättra situationen kanske inte anses försvarliga i förhållande till de effekter det ger. En orsak till att det ser ut som det gör är kanske att frågan inte har uppmärksamrats, eller så är

denna grupp, som inte sällan är unga brottsoffer, en bortglömd grupp, som inte anses lika skyddsvärd som andra grupper. Denna fråga överlåter jag till andra att utreda.

10 Källförteckning

Offentligt tryck

Proposition 1964:10, *Förslag till lag om införande av brottsbalken.*

Proposition 1977/78:126, *Ersättning för brottsskador.*

Proposition 1983/84:187, *Utredning av brott av barn under 15 år.*

Proposition 1994/95:12, *Handläggning av ungdomsmål.*

Proposition 1994/95:23, *Ett effektivare brottmålsförfarande.*

Proposition 1998/99:41, *Ändringar i brottsskadelagen.*

Proposition 2000/01:109, *Skadelidandes rätt att ta del av uppgifter ur nedlagda förundersökningar m.m.*

SOU 1977:36, *Ersättning för brottsskador.*

SOU 1999:108, *Handläggning av ungdomsmål- en utvärdering av 1995 års ungdomsmålsreform.*

SOU 2004:61, *En översyn av Brottsoffermyndigheten.*

Ds 2000:64, *Brottsoffrets möjligheter att få del av uppgifter ur förundersökningar m.m.*

Litteratur

Billström, M, Bring, C, Diesen, C, Lishajko, M, Marmolin, C, *Brottsoffrets rätt*, Juristförlaget, Stockholm 1995

Bring, T, Diesen, C, Schelin, L, *Förundersökning*, Norstedts Juridik, Göteborg 2004

Brottsoffermyndigheten, *Brottsoffermyndighetens referatsamling*, Umeå 2003

Conradi, E, *Brottskadelagen Kommentarer och rättsfall*, Allmänna förlaget, Stockholm 1989

Elwing, C M, Wallén, P- E, Aspelin, E, *Brott och brottmål*, sjunde upplagan, Nordstedts Juridik, Angered 1993

Fredriksson, M, Malm, U, *Brottsoffrets rättigheter i brottmålsprocessen*, andra upplagan, Nordstedts Juridik, Stockholm 1995

Lindgren, M, Pettersson, K- Å, Häglund, B, *Brottsoffer. Från teori till praktik*, Jure CLN, Stockholm 2003

Artiklar

Västerbro Magnus, *Brottsutvecklingen i Sverige i korthet*, Brottsförebygganderådets tidskrift Apropå 3/2004

Övrigt material

Brottsförebygganderådet: BRÅ- rapport 2000:6, *Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm*

Brottsförebygganderådet: BRÅ- rapport 2000:7, *Påföljdssystemet för unga lagöverträdare*

RPSFS 2000:73, FAP 404-1, *Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om handläggning av brottmål utan förundersökning*

RPSFS 2001:14, FAP 403-1 *Rikspolisstyrelsens allmänna råd om utredning av brott begångna av den som inte fyllt femton år*

Internet

Brottsförebygganderådets hemsida, Statistik (2004-11-03):
Personer misstänkta för brott efter brottstyp, ålder vid brottet och kön 2003
www.bra.se/extra/statistics/extra/extra_view

Brottsoffermyndighetens hemsida, Frågor och svar (2004-12-22)
www.brottsoffermyndigheten.se

Hemförsäkringsvillkor

Folksam's hemförsäkringsvillkor "Hem och villa" 1 januari 2004, utskrivet 2004-10-22

If- Skadeförsäkringars hemförsäkringsvillkor, utskrivet 2004-10-22

Länsförsäkringars hemförsäkringsvillkor VH03, utskrivet 2004-10-22

Trygg- Hansas hemförsäkringsvillkor- försäkringsvillkor 2003-01-01, utskrivet 2004-10-22

Telefonsamtal

Albertsson, Malin, skadereglerare, Folksam, Göteborg, tel: 031-774 40 00 , 2004-12-13

Etsare Ulrika, skadespecialist, Trygg- Hansa, tel: 08- 693 29 06, 2004-12-20

Hjort Gudrun, skadereglerare, Länsförsäkringar, Jönköping tel: 036-19 90 00, 2004-12-13

Johansson, Christina, skadereglerare, Folksam, Jönköping tel: 036- 17 34 00, 2004-12-13

Jonasson, Björn, produktansvarig, If- Skadeförsäkring, tel: 08- 788 17 64, 2004-12-20

Lundgren, Ann, jurist, Brottsoffermyndigheten, tel: 090- 70 82 00, 2004-11-10

Rubing, Per, tf. generaldirektör, Brottsoffermyndigheten, tel: 090- 70 82 14, 2004-12-22

Intervju

Stödcentrum för unga brottsoffer i Göteborg, Ann Hanbert, tel: 031- 365 73 82,
utförd 2004-11-09